

نادره کاران

سوغنامه ناموران فرهنگی و ادبی (۱۳۰۴ - ۱۳۸۹)

ایرج افشار

زیر نظر بهرام، کوشیار و آرش افشار

به کوشش محمود نیکویه

نادره‌کاران

سوگنامه ناموران فرهنگی و ادبی (۱۳۰۴ - ۱۳۸۹)

ایرج افشار

زیر نظر

بهرام، کوشیار و آرش افشار

به کوشش

محمود نیکویه

جلد اول

مجموعه انتشارات
ادبی و تاریخی
موقوفات دکتر محمود افشار

[۷۲]

گنجینه کلیات و مقالات

هیأت گزینش کتاب و جایزه

دکتر سید مصطفی محقق داماد - دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی - دکتر زاله آموزگار - دکتر جلال خالقی مطلق
دکتر حسن انوری - دکتر فتح الله مجتبابی - دکتر محمود امیدسالار - کاوه بیات
دکتر محمد افشین وفايي (مدیر انتشارات)

درگذشتگان

ایرج افشار - دکتر سید جعفر شهیدی - دکتر جواد شیخ الاسلامی - دکتر اصغر مهدوی - دکتر یحیی مهدوی

نادره‌کاران

سوگنامه ناموران فرهنگی و ادبی (۱۳۰۴ - ۱۳۸۹)

جلد اول

ایرج افشار

زیر نظر بهرام، کوشیار و آرش افشار
به کوشش محمود نیکویه
گرافیکست، طراح و مجری جلد کاوه حسن بیگلر
حروفچینی و صفحه‌آرایی بیوک رضایی
لیتوگرافی کوثر
چاپ متن آزاد
صحافی حقیقت
تیراژ ۱۱۰۰ نسخه
چاپ اول تابستان ۱۳۹۸

ناشر

انتشارات دکتر محمود افشار

خیابان ولی‌عصر، بالاتر از چهارراه پارک‌وی، خیابان عارف‌نسب
تلفن: ۲۲۷۱۳۹۳۶ دورنما: ۲۲۷۱۳۹۳۶

با همکاری انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸
تلفن: ۵-۶۶۹۵۳۸۰۴ دورنما: ۵-۶۶۴۰۵۰۶۲

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها
۵-۶۶۹۵۳۸۰۴

فهرست نام‌های نادره کاران

بخش اول - ایرانیان

۱۱۶ ۱۵ - سید محمد تدین

۱۱۶ ۱۶ - سید محمدعلی داعی الاسلام

ش ۱۳۳۱

۱۱۷ ۱۷ - دکتر قاسم غنی

۱۲۶ .. ۱۸ - صادق صادق (مستشارالدوله)

۱۲۹ ۱۹ - مهندس کریم ساعی

۱۲۹ ۲۰ - دکتر حسن سمیعی

۱۳۰ ۲۱ - محمد مظاهر (صدیق حضرت)

ش ۱۳۳۲

۱۳۱ ۲۲ - غلامحسین زیرک‌زاده

۱۳۳ ۲۳ - عبدالرزاق بغایری

۱۳۳ ۲۴ - غلامحسین کاشف

۱۳۴ ۲۵ - عبدالحسین ذوالریاستین

۱۳۴ ۲۶ - میرزا مهدی آشتیانی

ش ۱۳۳۴

۱۳۵ ۲۷ - مرتضی کیوان

۱۴۲ ۲۸ - احمد بهمینیار

۱۴۵ ۲۹ - عباس اقبال آشتیانی

۲۹ نادره کاران همه رفتند

۳۵ یادداشتی بر چاپ جدید

۴۱ سخنی از مدون کتاب

ش ۱۳۲۸ - ۱۳۰۴

۴۹ ۱ - حسن مقدم

۵۷ ۲ - حسن پیرنیا - مشیرالدوله

۵۹ ۳ - محمدعلی فروغی

۶۲ ۴ - سید احمد کسروی

۶۶ ۵ - ابوالقاسم آزاد مراغی

۶۸ ۶ - محمد قزوینی

ش ۱۳۳۰

۹۳ ۷ - صادق هدایت

۱۰۳ ۸ - محمدتقی بهار (ملک الشعرا)

۱۰۹ ۹ - غلامرضا رشید یاسمی

۱۱۲ ۱۰ - دکتر مهدی بهرامی

۱۱۴ ۱۱ - دکتر عبدالحمید اعظمی زنگنه

۱۱۴ ۱۲ - دکتر حسن شهید نورایی

۱۱۵ ۱۳ - محمدعلی بامداد

۱۱۵ ۱۴ - دکتر محمدحسین لقمان ادهم

۲۱۱ ۴۷ - نظام وفا

۲۱۲ ۴۸ - محمدعلی حکیم‌الهی فریدنی

ش ۱۳۴۴

۲۱۴ ۴۹ - عبدالعظیم قریب گرکانی

۲۱۸ ۵۰ - محمدامین خنجی

۲۲۰ ۵۱ - محمد صدر هاشمی

۲۲۴ ۵۲ - محمود محمود

۵۳ - محمود درگاهی خاندانی (دبستانی

۲۲۸ کرمانی)

ش ۱۳۴۵

۲۳۰ ۵۴ - سعید نفیسی

۲۵۶ ۵۵ - دکتر محمد مصدق

۲۷۳ ۵۶ - دوستعلی خان معیرالممالک

ش ۱۳۴۶

۲۷۴ ۵۷ - احمد خان ملک ساسانی

۲۷۶ ۵۸ - محمد رضانی

۲۸۰ ۵۹ - محمد عبده بروجردی

۲۸۱ ۶۰ - دکتر سید فخرالدین شادمان

۲۸۵ ۶۱ - مجید موقر

۲۸۷ ۶۲ - صادق نشأت

۲۸۹ ۶۳ - دکتر مهدی بیانی

ش ۱۳۴۷

۳۰۵ ۶۴ - دکتر یوسف میر

۳۰۸ ۶۵ - صمد بهرنگی

۳۱۰ ۶۶ - حسین بهزاد

۱۶۲ ۳۰ - علی اکبر دهخدا

۱۷۶ ۳۱ - دکتر مهدی ملک‌زاده

۱۷۷ ۳۲ - ضیاءالدین درزی

ش ۱۳۳۷

۱۷۸ ۳۳ - امینه پاکروان

ش ۱۳۳۸

۱۸۰ ۳۴ - علی اسفندیاری (نیما یوشیج)

ش ۱۳۴۰

۱۸۲ ۳۵ - محمود نریمان

۱۸۸ ۳۶ - حسین طوطی

۱۹۰ ۳۷ - احمد فرامرزی

۱۹۲ ۳۸ - حسین کاظم‌زاده ایرانشهر

۱۹۴ ۳۹ - علی نصر

ش ۱۳۴۱

۱۹۵ ۴۰ - محمد نخجوانی

۱۹۷ ۴۱ - فضل‌الله مهتدی (صبحی)

۲۰۱ ۴۲ - سید حسن شهشهانی

ش ۱۳۴۲

۲۰۳ ۴۳ - دکتر موسی عمید

۲۰۵ ۴۴ - کریم طاهرزاده بهزاد

۲۰۶ ۴۵ - دکتر محمدابراهیم آیتی

ش ۱۳۴۳

۲۰۹ ۴۶ - سید محمدتقی فخرداعی گیلانی

- ۴۰۴ - دکتر صادق رضازاده شفق
 ۴۰۹ - ذبیح بهروز
 ۴۱۴ - دکتر محمدعلی خنجی
 ۴۱۶ - محمد طاهری شهاب
 ۴۱۶ - عبدالحسین نوشین
 ۴۱۷ - دکتر احمد متین‌دفتری
 ۴۱۷ - عبدالرحمن سیف‌آزاد
 ۴۱۸ - علی اکبر مشیرسلیمی

ش ۱۳۵۱

- ۴۱۹ - سلطانعلی سلطانی شیخ‌الاسلامی
 ۴۲۱ - حسین ملک
 ۴۳۰ - حسین نواب
 ۴۳۲ - محمدعلی امام شوشتری
 ۴۳۳ - سید احمد رضوی
 ۴۳۵ - عبدالرحمن فرامرزی
 ۱۰۳ - مجدالدین میرفخرایی (گلچین
 ۴۳۶ - گیلانی)

ش ۱۳۵۲

- ۴۳۷ - هوشنگ ایرانی
 ۴۴۰ - عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی
 ۴۴۱ - مهدی الهی قمش‌ای
 ۴۴۲ - دکتر عباس زمانی
 ۴۴۲ - محمد حجازی (مطیع‌الدوله)
 ۴۴۳ - ابوالحسن شعرانی
 ۴۴۳ - حسین نخجوانی
 ۴۴۴ - محمدرضا تجدد

- ۳۱۱ - دکتر رضا کاویانی
 ۶۸ - علی محمد مترجم همایون
 ۳۱۲ - فره‌وشی
 ۳۱۴ - ابراهیم پورداود
 ۷۰ - بیوک رهی معیری
 ۳۳۵ - حسین مسرور (سخنیار)
 ۳۳۶ - عباس فرات
 ۳۳۶ - عباس فرات

ش ۱۳۴۸

- ۳۳۷ - عبدالحسین سپنتا
 ۳۳۹ - سید حسن ارسنجانى
 ۳۴۱ - جلال آل‌احمد
 ۳۴۸ - دکتر لطفعلی صورنگر
 ۷۷ - شیخ آقابزرگ طهرانی
 ۳۵۰ - سید حسن تقی‌زاده
 ۳۵۳ - حسین کی‌استوان
 ۳۷۶ - ۸۰ - یحیی دیوسالار
 ۳۷۶ - ۸۱ - سلیمان حثیم
 ۳۷۷ - سلیمان حثیم

ش ۱۳۴۹

- ۳۷۸ - سید محمد فرزاد
 ۸۳ - بدیع‌الزمان فروزانفر
 ۳۸۰ - محمدجواد تربتی
 ۳۹۵ - سید محمد هاشمی
 ۳۹۵ - دکتر حسن اهری
 ۳۹۶ - دکتر حسن اهری

ش ۱۳۵۰

- ۳۹۷ - دکتر محمد معین
 ۴۰۲ - دکتر علی اکبر فیاض

ش ۱۳۵۳

- ۱۳۵ - نصرت الله فتحی (آتشباک) ... ۵۳۱
 ۱۳۶ - دکتر حسین محبوبی اردکانی .. ۵۳۳
 ۱۳۷ - محمدعلی امیرجاهد ۵۴۲
 ۱۳۸ - عبدالحمید بدیع الزمانی
 کردستانی ۵۴۲
 ۱۳۹ - رسول پرویزی ۵۴۳
 ۱۴۰ - احمد صمیمی ۵۴۴

ش ۱۳۵۷

- ۱۴۱ - محمد پروین گنابادی ۵۴۵
 ۱۴۲ - مصطفی فاتح ۵۴۸
 ۱۴۳ - عبدالحمید مولوی ۵۴۹
 ۱۴۴ - علی محمد عامری ۵۵۱
 ۱۴۵ - دکتر عیسی صدیق اعلم ۵۵۶
 ۱۴۶ - عبدالعلی کارنگ ۵۶۰
 ۱۴۷ - امیرقلی امینی ۵۶۲
 ۱۴۸ - دکتر احمدعلی رجایی بخارایی ۵۶۳
 ۱۴۹ - مرتضی مشفق کاظمی ۵۶۳
 ۱۵۰ - دکتر عبدالعلی طاعتی ۵۶۴
 ۱۵۱ - نصرت الله مشکوتی ۵۶۴
 ۱۵۲ - ولی محمدی ۵۶۵

ش ۱۳۵۸

- ۱۵۳ - دکتر عبدالرسول خیام پور ۵۶۶
 ۱۵۴ - مرتضی مطهری ۵۶۸
 ۱۵۵ - دکتر غلامحسین مصاحب ۵۷۰
 ۱۵۶ - دکتر جلال الدین محدث ارموی ۵۷۹
 ۱۵۷ - اسماعیل راثین ۵۸۴
 ۱۵۸ - دکتر نادر افشار نادری ۵۸۶

- ۱۱۲ - مهدی بامداد ۴۴۵
 ۱۱۳ - امیر توکل کامبوزیا کرد زعفرانلو ۴۴۸
 ۱۱۴ - حسین پژمان بختیاری ۴۵۲
 ۱۱۵ - اسماعیل یکانی ۴۵۹
 ۱۱۶ - فرج الله آق اولی ۴۵۹
 ۱۱۷ - دکتر جلیل توحیدی ۴۶۰

ش ۱۳۵۴-۵۵

- ۱۱۸ - محمود فرهاد معتمد ۴۶۲
 ۱۱۹ - عباس مسعودی ۴۶۴
 ۱۲۰ - محمود عرفان ۴۶۵
 ۱۲۱ - حسن اعظام قدسی ۴۶۸
 ۱۲۲ - علی محمد وزیری ۴۶۹
 ۱۲۳ - علی جواهرکلام ۴۷۳
 ۱۲۴ - حسن قائمیان ۴۷۵
 ۱۲۵ - غلامرضا طاعتی ۴۷۷
 ۱۲۶ - دکتر محسن هشترودی ۴۷۹
 ۱۲۷ - حسین سعادت نوری ۴۸۱
 ۱۲۸ - مجتبی مینوی ۴۸۳
 ۱۲۹ - رضا علی دیوان بیگی ۵۲۲
 ۱۳۰ - عباس مهرین ۵۲۴
 ۱۳۱ - محمدعلی معلّم حبیب آبادی .. ۵۲۵
 ۱۳۲ - رحیم ارباب اصفهانی ۵۲۶
 ۱۳۳ - عبدالحجة بلاغی ۵۲۷

ش ۱۳۵۶

- ۱۳۴ - مسیح ذبیحی ۵۲۸

۱۸۴ - حسینعلی راشد ۶۵۶

۱۸۵ - سید معزالدین مهدوی ۶۵۷

۱۳۶۰ ش

۱۸۶ - اللهیار صالح ۶۵۸

۱۸۷ - محمود فرخ ۶۸۶

۱۸۸ - حسینعلی باستانی راد ۶۸۹

۱۸۹ - نصرالله فلسفی ۶۹۰

۱۹۰ - دکتر جهانگیر قائم مقامی ۶۹۴

۱۹۱ - حسن معرفت ۶۹۶

۱۹۲ - مسعود فرزاد ۶۹۹

۱۹۳ - علی دشتی ۷۰۴

۱۹۴ - محمداحمد سمسار ۷۱۱

۱۹۵ - حسین اسلامیان ۷۱۱

۱۹۶ - دکتر سیدعلی شایگان ۷۱۲

۱۹۷ - ابوالقاسم نجم (نجم‌الملک) ۷۱۲

۱۹۸ - اسماعیل شاهرودی (آینده) ۷۱۳

۱۹۹ - منوچهر نیستانی ۷۱۴

۲۰۰ - فضل‌الله گرکانی ۷۱۴

۲۰۱ - جلال تاج اصفهانی ۷۱۵

۱۳۶۱ ش

۲۰۲ - محمد سعیدی ۷۱۷

۲۰۳ - محمدامین ادیب طوسی ۷۱۹

۲۰۴ - دکتر حمید عنایت ۷۲۱

۲۰۵ - علی محمد معینی اصطهباناتی ۷۲۵

۲۰۶ - عباسقلی صادق پور وجدی (واعظ

چرندابی) ۷۲۷

۲۰۷ - علی محمد پیمان یغمایی ۷۲۹

۱۵۹ - سید محمود طالقانی ۵۸۶

۱۶۰ - دکتر سید حسن امامی ۵۸۷

۱۶۱ - حسن عمید ۵۸۸

۱۶۲ - صدرالدین محلاتی ۵۸۸

۱۶۳ - دکتر علی اصغر معینیان ۵۸۹

۱۶۴ - علینقی وزیری ۵۸۹

۱۳۵۹ ش

۱۶۵ - سهراب سپهری ۵۹۰

۱۶۶ - نجفقلی میرزا حسام‌الدوله معزی (آقا

سردار) ۵۹۳

۱۶۷ - حسین حجازی ۵۹۷

۱۶۸ - سید محمدتقی مصطفوی

کاشانی ۶۰۰

۱۶۹ - جلال‌الدین همایی (سنا) ۶۰۴

۱۷۰ - نصرالله هاشمی ۶۰۹

۱۷۱ - علی اصغر حکمت ۶۱۱

۱۷۲ - حسنعلی غفاری (معاون‌الدوله) ۶۲۳

۱۷۳ - خانبابا مشار ۶۲۷

۱۷۴ - شیخ محمد سنگلجی ۶۳۴

۱۷۵ - سید محمد مشکوة ۶۳۶

۱۷۶ - ابوالقاسم حبیب‌اللهی (نوید) ۶۵۰

۱۷۷ - میر ودود سید یونسی ۶۵۲

۱۷۸ - دکتر فرهاد آبادانی ۶۵۴

۱۷۹ - حبیب‌الله آموزگار ۶۵۴

۱۸۰ - عبدالعلی پرتو علوی ۶۵۵

۱۸۱ - محمود هومن ۶۵۵

۱۸۲ - حسین زوار ۶۵۵

۱۸۳ - یحیی نیاکی ۶۵۶

- ۲۰۸ - دکتر نصرت الله باستان ۷۲۹
- ۲۰۹ - سرهنگ مراد اورنگ ۷۳۰
- ۲۱۰ - فرنگیس نمازی (شادمان) ۷۳۰
- ۲۱۱ - عبدالحسین احمدی بختیاری ۷۳۱
- ۱۳۶۲ ش**
- ۲۱۲ - سید عبدالله انتظام ۷۳۲
- ۲۱۳ - دکتر بهمن کریمی ۷۳۳
- ۲۱۴ - رشید شهمردان ۷۳۵
- ۲۱۵ - دکتر محمود افشار ۷۳۷
- ۲۱۶ - عبدالحسین مسعود انصاری
(مدیرالدوله) ۷۴۱
- ۲۱۷ - علی اصغر سروش ۷۴۴
- ۲۱۸ - حسینقلی مستعان ۷۴۴
- ۲۱۹ - دکتر لطف الله مفخم ۷۴۵
- ۱۳۶۳ ش**
- ۲۲۰ - حبیب یغمایی ۷۴۶
- ۲۲۱ - ابوالقاسم پاینده ۷۶۹
- ۲۲۲ - ابراهیم دهگان ۷۷۱
- ۲۲۳ - محمود تفضلی ۷۷۵
- ۲۲۴ - دکتر عیسی بهنام ۷۷۷
- ۲۲۵ - احمد افشار شیرازی ۷۷۹
- ۲۲۶ - دکتر احمد آژیر ۷۸۱
- ۲۲۷ - دکتر رحمت مصطفوی ۷۸۱
- ۲۲۸ - سید محمدباقر سبزواری
(عربشاهی) ۷۸۲
- ۲۲۹ - مهدی اکباتانی ۷۸۳
- ۲۳۰ - احمد راد ۷۸۳
- ۲۳۱ - سید احمد خراسانی ۷۸۴
- ۲۳۲ - دکتر محمود رامیار ۷۸۴
- ۲۳۳ - کریم امیری فیروزکوهی ۷۸۵
- ۲۳۴ - دکتر محمدحسین ادیب ۷۸۶
- ۲۳۵ - دکتر عبدالله فریار ۷۸۷
- ۲۳۶ - یحیی ریحان (سمعیان) ۷۸۷
- ۲۳۷ - حسین گل گلاب ۷۸۹
- ۲۳۸ - بیژن مفید ۷۹۰
- ۱۳۶۴ ش**
- ۲۳۹ - فریدون توللی ۷۹۱
- ۲۴۰ - دکتر محمود صناعتی ۷۹۸
- ۲۴۱ - مهندس ناصح ناطق ۸۰۱
- ۲۴۲ - یحیی آرین پور ۸۰۸
- ۲۴۳ - دکتر غلامحسین ساعدی
(گوهرمراد) ۸۱۰
- ۲۴۴ - سیف الله یزدانی ۸۱۲
- ۲۴۵ - حسینعلی رزم آرا ۸۱۲
- ۲۴۶ - حسن صدر ۸۱۳
- ۲۴۷ - دکتر تقی نصر ۸۱۴
- ۲۴۸ - عباس شایان ۸۱۴
- ۲۴۹ - حبیب ساهر ۸۱۵
- ۲۵۰ - سید محمد مهدی موسوی ۸۱۵
- ۲۵۱ - کاظم پزشکی شیرازی ۸۱۵
- ۲۵۲ - غلامرضا زرین خط ۸۱۶
- ۲۵۳ - ابراهیم حایری ۸۱۶
- ۲۵۴ - حسین ملت اردکانی ۸۱۷
- ۲۵۵ - حسام الدین دولت آبادی ۸۱۷
- ۲۵۶ - محمود غروی ۸۱۸

۱۳۶۵ ش

۲۸۴- دکتر احسان‌الله علی استخری .. ۸۷۹

۲۸۵- فخرالدین مزارعی..... ۸۷۹

۱۳۶۶ ش

۲۸۶- سید جلال‌الدین طهرانی ۸۸۰

۲۸۷- عباس پرویز..... ۸۸۳

۲۸۸- دکتر حیدر رقابی ۸۸۵

۲۸۹- حیدر یغما (نیشابوری) ۸۸۸

۲۹۰- دکتر محمود مهران..... ۸۹۰

۲۹۱- دکتر احمد شفایی ۸۹۰

۲۹۲- رضا بابا مقدم..... ۸۹۱

۲۹۳- دکتر حمید زرین‌کوب ۸۹۱

۲۹۴- مهندس علی صادق ۸۹۲

۲۹۵- علی اکبر علمی..... ۸۹۳

۲۹۶- مهندس محسن مقدم..... ۸۹۳

۲۹۷- بدرالدین کتابی..... ۸۹۴

۲۹۸- ابوالقاسم رفیعی مهرآبادی ۸۹۴

۲۹۹- شریف لنکرانی..... ۸۹۵

۳۰۰- ابراهیم فخرایی ۸۹۶

۳۰۱- علی اصغر نصیریان..... ۸۹۶

۳۰۲- حسین بایبوردی ۸۹۷

۳۰۳- دکتر مهری آهی ۸۹۷

۳۰۴- دکتر علیرضا حکمت ۸۹۸

۳۰۵- ضیاء‌الدین ابن‌یوسف شیرازی

(حدایق)..... ۸۹۹

۳۰۶- مهندس علی مجتهدی..... ۹۰۰

۳۰۷- دکتر مهدی برکشلی ۹۰۰

۳۰۸- دکتر عبدالحسین علی‌آبادی ۹۰۰

۳۰۹- امان‌الله اردلان (عزالممالک)..... ۹۰۱

۲۵۷- دکتر امیرحسن یزدگردی..... ۸۱۹

۲۵۸- ذبیح‌الله منصوری (حکیم‌الهی)..... ۸۲۴

۲۵۹- محمد مشیری ۸۳۲

۲۶۰- دکتر مهدی حمیدی..... ۸۳۷

۲۶۱- محمدعلی ناصح ۸۴۰

۲۶۲- دکتر مهدی مجتهدی ۸۴۲

۲۶۳- حسین خدیوچم ۸۴۴

۲۶۴- منوچهر بزرگمهر ۸۵۰

۲۶۵- کریم کشاورز ۸۵۴

۲۶۶- محمدتقی مدرّس رضوی ۸۵۸

۲۶۷- محمود مطیّر ۸۶۱

۲۶۸- مرتضی مدرّس چهاردهی ۸۶۵

۲۶۹- محمود شهابی ۸۶۷

۲۷۰- دکتر مهدی جلالی ۸۷۰

۲۷۱- دکتر تقی رضوی ۸۷۱

۲۷۲- عبدالعزیز جواهرکلام..... ۸۷۱

۲۷۳- نعمت‌الله ذکایی بیضایی کاشانی..... ۸۷۲

۲۷۴- هوشنگ میرمطهری..... ۸۷۲

۲۷۵- دکتر ابوالقاسم پورحسینی ۸۷۳

۲۷۶- دکتر محمدتقی مقتدری..... ۸۷۴

۲۷۷- علی مستوفی (احمد صادق)..... ۸۷۵

۲۷۸- ابراهیم بوذری ۸۷۵

۲۷۹- غلامرضا آگاه..... ۸۷۶

۲۸۰- عبدالله سیار ۸۷۶

۲۸۱- حسن ذوقی ۸۷۸

۲۸۲- جلال امام جمعه ۸۷۹

۲۸۳- دکتر محمدعلی هدایتی..... ۸۷۹

۱۳۶۸ ش

- ۳۳۵ - احسان طبری ۹۲۴
 ۳۳۶ - دکتر داود منشی زاده ۹۳۱
 ۳۳۷ - حسن نراقی ۹۳۵
 ۳۳۸ - دکتر حسن سادات ناصری ۹۳۷
 ۳۳۹ - اکبر داناسرشت (صیرفی) ۹۳۹
 ۳۴۰ - دکتر جواد مصطفوی ۹۴۰
 ۳۴۱ - احمدرضا قلی زاده ۹۴۰
 ۳۴۲ - عبدالله باقری ۹۴۰
 ۳۴۳ - ژانت شیبانی ۹۴۰
 ۳۴۴ - زین العابدین رهنما ۹۴۱
 ۳۴۵ - علی سامی ۹۴۲
 ۳۴۶ - دکتر مرتضی صراف ۹۴۳
 ۳۴۷ - رضا شایان ۹۴۳
 ۳۴۸ - فریدون نفیسی ۹۴۴
 ۳۴۹ - دکتر ناصر بیات ۹۴۵
 ۳۵۰ - دکتر محمدحسین صالحی ۹۴۵
 ۳۵۱ - دکتر حسین بحرالعلومی ۹۴۵
 ۳۵۲ - دکتر محمد طباطبایی ۹۴۶
 ۳۵۳ - منوچهر محجوبی ۹۴۶
 ۳۵۴ - غلامرضا قدسی ۹۴۷
 ۳۵۵ - عباس یمینی شریف ۹۴۷

۱۳۶۹ ش

- ۳۵۶ - اسحق شهنازی ۹۴۸
 ۳۵۷ - دکتر علی اکبر سیاسی ۹۵۰
 ۳۵۸ - دکتر غلامحسین مصدق ۹۶۴
 ۳۵۹ - دکتر پرویز ناتل خانلری ۹۶۶

۳۱۰ - دکتر محمد سجادی ۹۰۱

۱۳۶۷ ش

- ۳۱۱ - جعفر سلطان القرائی ۹۰۲
 ۳۱۲ - موسی شیبانی (ذکاء السلطنه) ۹۰۵
 ۳۱۳ - محمدحسین بهجت تبریزی (شهریار) ۹۰۷
 ۳۱۴ - حبیب الله ذوالقدر (تابناک) ۹۱۱
 ۳۱۵ - نصرت الزمان ریاضی هروی ۹۱۳
 ۳۱۶ - محمدعلی فردین ۹۱۴
 ۳۱۷ - دکتر داریوش گل گلاب ۹۱۴
 ۳۱۸ - بابا مردوخ (شیوا) ۹۱۵
 ۳۱۹ - دکتر علی اکبر شهابی ۹۱۵
 ۳۲۰ - سید غلامرضا سعیدی ۹۱۶
 ۳۲۱ - غلامرضا مرشد ۹۱۶
 ۳۲۲ - سید عباس شوقی ۹۱۷
 ۳۲۳ - عباس بهشتیان ۹۱۷
 ۳۲۴ - دکتر اسد بهروزان ۹۱۸
 ۳۲۵ - حسین فیروز (مبیدی) ۹۱۸
 ۳۲۶ - علیرضا ریحان یزدی ۹۱۹
 ۳۲۷ - دکتر عباس ریاضی کرمانی ۹۱۹
 ۳۲۸ - دکتر سلام الله جاوید ۹۲۰
 ۳۲۹ - مظفر فیروز ۹۲۰
 ۳۳۰ - دکتر مظفر بقایی ۹۲۱
 ۳۳۱ - باقر پیرنیا ۹۲۱
 ۳۳۲ - اسماعیل جامی ۹۲۲
 ۳۳۳ - منوچهر دهقان ۹۲۲
 ۳۳۴ - عبدالکریم بصیری اصفهانی ۹۲۳

ش ۱۳۷۰

- ۳۸۸- ابراهیم خواجه‌نوری..... ۱۰۱۵
 ۳۸۹- دکتر غلامحسین صدیقی..... ۱۰۱۷
 ۳۹۰- محمدحسین اسدی..... ۱۰۲۷
 ۳۹۱- دکتر حسین گونیلی..... ۱۰۳۰
 ۳۹۲- محمد مستوفی الممالکی... ۱۰۳۳
 ۳۹۳- فریدون نیکنام..... ۱۰۳۴
 ۳۹۴- علی نینوایی..... ۱۰۳۴
 ۳۹۵- امیرحسین جهانبگلو..... ۱۰۳۴
 ۳۹۶- ایران تیمورتاش..... ۱۰۳۵
 ۳۹۷- فریبرز نسیمی..... ۱۰۳۵
 ۳۹۸- سبکتکین سالور..... ۱۰۳۶
 ۳۹۹- دکتر حسین بنایی..... ۱۰۳۶
 ۴۰۰- منوچهر شیبانی..... ۱۰۳۶
 ۴۰۱- دکتر علی مظاهری..... ۱۰۳۷
 ۴۰۲- دکتر یحیی ارمجانی..... ۱۰۳۸
 ۴۰۳- دکتر علی اسدی..... ۱۰۳۸
 ۴۰۴- جلال مساوات..... ۱۰۳۹
 ۴۰۵- ایرج جهانشاهی..... ۱۰۳۹
 ۴۰۶- نیره میرفخرایی (سعیدی).... ۱۰۴۰
 ۴۰۷- دکتر حسن افشار..... ۱۰۴۱

ش ۱۳۷۱

- ۴۰۸- دکتر محسن صبا..... ۱۰۴۲
 ۴۰۹- دکتر بهرام فره‌وشی..... ۱۰۵۳
 ۴۱۰- سید محمد محیط طباطبایی..... ۱۰۵۵
 ۴۱۱- دکتر محمود حسابی..... ۱۰۶۷
 ۴۱۲- ابوالقاسم حالت..... ۱۰۶۹

- ۳۶۰- مهدی اخوان ثالث (م. امید) .. ۹۸۳
 ۳۶۱- دکتر محمدحسین مشایخ فریدنی ۹۸۶
 ۳۶۲- دکتر غلامحسین یوسفی..... ۹۸۸
 ۳۶۳- علی پاشا صالح..... ۹۹۴
 ۳۶۴- دکتر زهرا خانلری..... ۹۹۸
 ۳۶۵- دکتر محمدباقر نصیرپور..... ۱۰۰۱
 ۳۶۶- دکتر هوشنگ طاهری..... ۱۰۰۳
 ۳۶۷- عبدالرحمن پارسا تویسرکانی ۱۰۰۵
 ۳۶۸- حسین عمادزاده اصفهانی... ۱۰۰۵
 ۳۶۹- غلامعلی وحید مازندرانی... ۱۰۰۶
 ۳۷۰- دکتر فتح‌الله جلالی..... ۱۰۰۶
 ۳۷۱- محمدرضا رحمانی (مهرداد اوستا)..... ۱۰۰۷
 ۳۷۲- سلما مقدم..... ۱۰۰۷
 ۳۷۳- ابراهیم خلیل سپهری..... ۱۰۰۷
 ۳۷۴- منصور منصوری..... ۱۰۰۸
 ۳۷۵- احمد مهران..... ۱۰۰۸
 ۳۷۶- عباسقلی گلشایبان..... ۱۰۰۹
 ۳۷۷- دکتر اسدالله مبشری..... ۱۰۰۹
 ۳۷۸- دکتر محمدعلی راشد محصل ۱۰۱۰
 ۳۷۹- دکتر شمس‌الدین جزایری... ۱۰۱۰
 ۳۸۰- رحیم صفاری..... ۱۰۱۱
 ۳۸۱- مهندس کاظم حسینی..... ۱۰۱۱
 ۳۸۲- سید حسین میرخانی..... ۱۰۱۲
 ۳۸۳- عبدالله والا..... ۱۰۱۲
 ۳۸۴- دکتر حسین لسان..... ۱۰۱۲
 ۳۸۵- جهانگیر تفضلی..... ۱۰۱۳
 ۳۸۶- علی اکبر مهران..... ۱۰۱۳
 ۳۸۷- سعید مجتهدی..... ۱۰۱۴

- ۴۴۰- کیخسرو زارع ۱۰۹۷
 ۴۴۱- دکتر احمد مستوفی ۱۰۹۸
 ۴۴۲- دکتر محمود طباطبایی اردکانی ۱۰۹۸
 ۴۴۳- علی اکبر کسمایی ۱۰۹۹
 ۴۴۴- یزدان بخش قهرمان ۱۱۰۰
 ۴۴۵- دکتر محسن عزیزی ۱۱۰۰
 ۴۴۶- کرامت الله افسر ۱۱۰۱
 ۴۴۷- دکتر محمود شفیعی ۱۱۰۱
 ۴۴۸- دکتر احمد بهمنش ۱۱۰۱

۱۳۷۳ ش

- ۴۴۹- دکتر مهدی آذر ۱۱۰۲
 ۴۵۰- علی محمد ساکی ۱۱۰۴
 ۴۵۱- امیرمهدی بدیع ۱۱۰۶
 ۴۵۲- دکتر مهرداد بهار ۱۱۱۲
 ۴۵۳- حسین ثقفی اعزاز ۱۱۱۶
 ۴۵۴- ادوارد ژرف ۱۱۱۹
 ۴۵۵- دکتر عباس زریاب خوبی ۱۱۲۲
 ۴۵۶- حسینعلی سلطانزاده پسیان ۱۱۳۸
 ۴۵۷- دکتر علی اصغر حریری ۱۱۴۰
 ۴۵۸- محمد بیریا (شیدای گیلانی) ۱۱۴۱
 ۴۵۹- دکتر احمد فرید (مهینی یزدی) ۱۱۴۱
 ۴۶۰- دکتر شمس الدین امیرعلایی ۱۱۴۲
 ۴۶۱- محمدجعفر جام‌پُر شبستری ۱۱۴۳
 ۴۶۲- هوشنگ پورکریم ۱۱۴۳
 ۴۶۳- احمد سهیلی خوانساری ۱۱۴۴
 ۴۶۴- عبدالرحیم نبهی ۱۱۴۵
 ۴۶۵- دکتر عبدالوهاب نورانی وصال ۱۱۴۵
 ۴۶۶- مهندس مهدی بازرگان ۱۱۴۶

- ۴۱۳- دکتر غلامعلی سیار ۱۰۷۲
 ۴۱۴- فریدون اردلان ۱۰۷۵
 ۴۱۵- نورالله ایران پرست ۱۰۷۶
 ۴۱۶- اصغر پتگر ۱۰۷۶
 ۴۱۷- دکتر عباس سعیدی رضوانی ۱۰۷۶
 ۴۱۸- محسن جاویدان ۱۰۷۷
 ۴۱۹- دکتر ربیع بدیعی ۱۰۷۷
 ۴۲۰- علی خادم ۱۰۷۷
 ۴۲۱- دکتر محمدحسین اسکندری ۱۰۷۸
 ۴۲۲- اکبر زوّار ۱۰۷۸
 ۴۲۳- زین‌العابدین فروزش ۱۰۷۸

۱۳۷۲ ش

- ۴۲۴- قدرت‌الله آذری ۱۰۷۹
 ۴۲۵- غلامرضا کیوان سمیعی ۱۰۸۱
 ۴۲۶- سید ابوالقاسم انجوی شیرازی ۱۰۸۳
 ۴۲۷- ابوالفضل قاسمی ۱۰۸۸
 ۴۲۸- دکتر حسین کریمان ۱۰۹۱
 ۴۲۹- دکتر عباسقلی خواجه‌نوری ۱۰۹۳
 ۴۳۰- دکتر حسینعلی هروی ۱۰۹۳
 ۴۳۱- دکتر محمدعلی حکمت ۱۰۹۳
 ۴۳۲- دکتر قاسم تویرکمانی ۱۰۹۴
 ۴۳۳- دکتر مهدی درخشان ۱۰۹۴
 ۴۳۴- ایران دقیق ۱۰۹۴
 ۴۳۵- دکتر عبدالهادی حائری ۱۰۹۵
 ۴۳۶- دکتر محمود کیهان ۱۰۹۵
 ۴۳۷- پرویز خطیبی ۱۰۹۶
 ۴۳۸- دکتر حسین پیرنیا ۱۰۹۶
 ۴۳۹- دکتر مسعود همایونی ۱۰۹۷

۱۲۲۰ حسین کاظمی - ۴۹۲
 ۱۲۲۱ دکتر تقی فاطمی - ۴۹۳
 ۱۲۲۲ دکتر عبدالجواد فلاطوری - ۴۹۴

ش ۱۳۷۶

۱۲۲۴ سیّد محمدعلی جمال‌زاده - ۴۹۵
 ۱۲۵۱ علیقلی جوانشیر - ۴۹۶
 ۱۲۵۶ مهدی کمالیان - ۴۹۷
 ۱۲۵۸ ابراهیم رضانی - ۴۹۸
 ۱۲۶۰ دکتر جهانشاه صالح - ۴۹۹
 ۱۲۶۹ رضا تقفی - ۵۰۰
 ۱۲۷۱ دکتر حسین داودی - ۵۰۱

ش ۱۳۷۷

۱۲۷۵ دکتر مصطفی مقرّبی - ۵۰۲
 ۱۲۸۶ مسعود رجب‌نیا - ۵۰۳
 ۱۲۸۷ علی محمد مددی - ۵۰۴
 ۱۲۸۹ جمشید سروش سروشیان - ۵۰۵

ش ۱۳۷۸

۱۲۹۱ دکتر ذبیح‌الله صفا - ۵۰۶
 ۱۲۹۶ دکتر غلامعلی رعدی آدرخشی - ۵۰۷
 ۱۳۰۳ دکتر عبدالحسین زرین‌کوب - ۵۰۸
 ۱۳۲۱ اورنگ خضرای - ۵۰۹
 ۱۳۲۳ مهدی آستانه‌ای - ۵۱۰

ش ۱۳۷۹

۱۳۲۵ دکتر جواد شیخ‌الاسلامی - ۵۱۱
 ۱۳۳۲ دکتر عبدالله شیبانی - ۵۱۲

۱۱۴۷ محمد زهری - ۴۶۷
 ۱۱۴۷ محمدتقی عسکری کامران - ۴۶۸
 ۱۱۴۷ مرتضی عبدالرسولی - ۴۶۹

ش ۱۳۷۴

۱۱۴۸ عبدالغفار طهوری - ۴۷۰
 ۱۱۵۲ سیاوش کسرای - ۴۷۱
 ۱۱۵۷ دکتر محمدجعفر محجوب - ۴۷۲
 ۱۱۶۰ دکتر محمدجواد مشکور - ۴۷۳
 ۱۱۶۱ مهندس رضا گنج‌های - ۴۷۴
 ۱۱۶۳ دکتر سیّد صادق گوهرین - ۴۷۵
 ۱۱۶۳ دکتر شمس‌الملوک مصاحب - ۴۷۶
 ۱۱۶۴ دکتر کریم سنجابی - ۴۷۷
 ۱۱۶۴ دکتر رضا نواب‌پور - ۴۷۸
 ۱۱۶۵ شایسته افشاریه - ۴۷۹
 ۱۱۶۶ دکتر نصرت‌الله کاسمی - ۴۸۰
 ۱۱۶۶ دکتر محمدحسین علی‌آبادی - ۴۸۱
 ۱۱۶۷ تقی بینش - ۴۸۲
 ۱۱۶۷ عبدالعزیز طباطبایی یزدی - ۴۸۳

ش ۱۳۷۵

۱۱۶۹ محمدتقی دانش‌پژوه - ۴۸۴
 ۱۲۰۳ دکتر احمد تفضلی - ۴۸۵
 ۱۲۰۷ بزرگ علوی - ۴۸۶
 ۱۲۱۸ دکتر محمداسماعیل رضوانی - ۴۸۷
 ۱۲۱۸ دکتر جمشید مرتضوی - ۴۸۸
 ۱۲۱۹ دکتر ضیاء‌الدین سجادی - ۴۸۹
 ۱۲۱۹ دکتر رحیم عقیفی - ۴۹۰
 ۱۲۲۰ دکتر محمد مقدّم - ۴۹۱

ش ۱۳۸۴

- ۱۴۱۵ ۵۳۲ - شاهرخ مسکوب
 ۱۴۱۸ ۵۳۳ - کریم امامی
 ۱۴۲۰ ۵۳۴ - تورخان گنجه‌ای
 ۱۴۲۴ ۵۳۵ - زین‌العابدین مؤتمن
 ۱۴۲۶ ۵۳۶ - مرتضی ممیز

ش ۱۳۸۵

- ۱۴۳۴ ۵۳۷ - عبدالله عقیلی
 ۱۴۳۶ ۵۳۸ - قباد افشار
 ۱۴۳۸ ۵۳۹ - علیرضا شاپور شهبازی
 ۱۴۴۰ ۵۴۰ - فرخ غفاری
 ۱۴۴۳ ۵۴۱ - عزالدین کاظمی
 ۱۴۴۶ ۵۴۲ - علی اکبر حسینی
 ۱۴۴۸ ۵۴۳ - جلال طوفان

ش ۱۳۸۶

- ۱۴۵۰ ۵۴۴ - یدالله بهزاد
 ۱۴۵۴ ۵۴۵ - دکتر پرویز ورجاوند
 ۱۴۵۶ ۵۴۶ - دکتر محمد مکری
 ۱۴۵۹ ۵۴۷ - دکتر سید جعفر شهیدی
 ۱۴۶۳ ۵۴۸ - جلیل بزرگمهر
 ۱۴۶۶ ۵۴۹ - هوشنگ اعلم
 ۱۴۶۸ ۵۵۰ - ابراهیم صفایی

ش ۱۳۸۷

- ۱۴۷۲ ۵۵۱ - فریدون آدمیت
 ۱۴۷۸ ۵۵۲ - دکتر محمدامین ریاحی

- ۱۳۳۷ ۵۱۳ - احمد گلچین معانی
 ۱۳۴۴ ۵۱۴ - دکتر یحیی مهدوی
 ۱۳۵۱ ۵۱۵ - یحیی ذکاء
 ۱۳۶۰ ۵۱۶ - پرویز داریوش

ش ۱۳۸۰

- ۱۳۶۲ ۵۱۷ - دکتر یحیی ماهیار نوایی
 ۱۳۶۵ ۵۱۸ - فردریش لانکامرر
 ۱۳۶۸ ۵۱۹ - کرامت رعناحسینی

ش ۱۳۸۱

- ۱۳۷۵ ۵۲۰ - دکتر عباس فاروقی
 ۱۳۷۷ ۵۲۱ - خسرو شاهانی
 ۱۳۷۹ ۵۲۲ - دکتر مصطفی رحیمی
 ۱۳۸۰ ۵۲۳ - علی غفاری
 ۱۳۸۱ ۵۲۴ - سبزه‌علی
 ۱۳۸۲ ۵۲۵ - حسن کارگر

ش ۱۳۸۲

- ۵۲۶ - سید شرف‌الدین خراسانی
 (شرف) ۱۳۸۵
 ۵۲۷ - بابک افشار ۱۳۸۷

ش ۱۳۸۳

- ۵۲۸ - دکتر علی اصغر مهدوی ۱۳۹۶
 ۵۲۹ - احمد توکلی ۱۴۰۸
 ۵۳۰ - ناصر مفخم ۱۴۱۰
 ۵۳۱ - شرفا شرفایی ۱۴۱۲

۱۵۰۴..... ۵۶۰- همایون صنعتی‌زاده	۱۴۸۵..... ۵۵۳- محمدرسول دریاگشت
۱۵۳۱..... ۵۶۱- سیف‌الله وحیدنیا	۱۴۸۸..... ۵۵۴- دکتر علیمحمد کاردان
۱۵۳۳..... ۵۶۲- دکتر محمدعلی میر	۱۴۸۹..... ۵۵۵- تقی تفضلی
	۱۴۹۳..... ۵۵۶- کاوه دهگان
۱۳۸۹ ش	۱۴۹۶..... ۵۵۷- احمد شهیدی
۱۵۳۶..... ۵۶۳- شجاع‌الدین شفا	
۱۵۴۱..... ۵۶۴- عباس فیضی	۱۳۸۸ ش
۱۵۴۳..... ۵۶۵- محمد بهمن‌بیگی	۱۴۹۸..... ۵۵۸- نصره‌الله امینی
۱۵۴۸..... ۵۶۶- دکتر منوچهر مرتضوی	۱۵۰۱..... ۵۵۹- مهدی آذریزدی

بخش دوم

ایران‌شناسان خارجی

(۱۹۲۶-۲۰۰۸ م)

۱۵۸۳..... ۵۸۱- احمد آتش	۱۵۵۵..... ۵۶۷- ادوارد براون
۱۵۸۳..... ۵۸۲- رستم مسانی	۱۵۶۲..... ۵۶۸- حافظ محمود شیرانی
۱۵۸۴..... ۵۸۳- علی هانی‌بال	۱۵۶۴..... ۵۶۹- زامباور
۱۵۸۶..... ۵۸۴- کارل امبروز استوری	۱۵۶۵..... ۵۷۰- سوین هدین
۱۵۹۰..... ۵۸۵- سرور گویا اعتمادی	۱۵۶۸..... ۵۷۱- رنه گروسه
۱۵۹۱..... ۵۸۶- یان باکوش	۵۷۲- ارود بهمن‌جی نوشیروان‌جی
۱۵۹۲..... ۵۸۷- فرانترز گوستاو تشنر	دهابیر..... ۱۵۷۳
۱۵۹۲..... ۵۸۸- لوی دلاویدا	۵۷۳- دکتر ساموئل جردن..... ۱۵۷۴
۱۵۹۲..... ۵۸۹- نظام‌الدین حیدرآبادی	۵۷۴- شارل اوتران..... ۱۵۷۵
۱۵۹۴..... ۵۹۰- یان ریپکا	۵۷۵- جرج سارتن..... ۱۵۷۵
۱۵۹۷..... ۵۹۱- آرتور اپهام پوپ	۵۷۶- بازیل نیکی تین..... ۱۵۷۷
۱۶۰۱..... ۵۹۲- عبدالحق بیتاب	۵۷۷- ولادیمیر کاشین..... ۱۵۷۸
۱۶۰۱..... ۵۹۳- عبدالرئوف فکری سلجوقی	۵۷۸- ماریژان موله..... ۱۵۷۹
۱۶۰۲..... ۵۹۴- محمد اسحاق	۵۷۹- پروفسور محمد شفیع..... ۱۵۸۰
۱۶۰۳..... ۵۹۵- یوسف شاخت	۵۸۰- هادی حسن..... ۱۵۸۲

- ۵۹۶- ولادیمیر ایوانف ۱۶۰۴
- ۵۹۷- کای بار ۱۶۰۵
- ۵۹۸- آنانیاس زایاچکوفسکی ۱۶۰۸
- ۵۹۹- زکی ولیدی طوغان ۱۶۰۹
- ۶۰۰- نینا پیگولوسکایا ۱۶۰۹
- ۶۰۱- هنریش یونکر ۱۶۱۰
- ۶۰۲- هامیلتون گیب ۱۶۱۰
- ۶۰۳- هلموت ریتر ۱۶۱۰
- ۶۰۴- گاستون ویت ۱۶۱۱
- ۶۰۵- رودلف گلپکه ۱۶۱۱
- ۶۰۶- گوستاو فون گرونهام ۱۶۱۲
- ۶۰۷- رژی بلاشر ۱۶۱۳
- ۶۰۸- مارتین پلشر ۱۶۱۳
- ۶۰۹- مارسل کوهن ۱۶۱۳
- ۶۱۰- یوهان فوک ۱۶۱۳
- ۶۱۱- ربرت چارلز زئتر ۱۶۱۴
- ۶۱۲- عبدالغنی میرزایف ۱۶۱۴
- ۶۱۳- ماکسیم سیرو ۱۶۱۵
- ۶۱۴- لورنس لکهارت ۱۶۱۵
- ۶۱۵- باباجان غفوراف ۱۶۱۵
- ۶۱۶- عثمان توران ۱۶۱۶
- ۶۱۷- آدولف گرونبان ۱۶۱۷
- ۶۱۸- پیترسون ۱۶۱۷
- ۶۱۹- دوروتا بلیسکه ۱۶۱۷
- ۶۲۰- ژرژ مورگنشتیرنه ۱۶۱۸
- ۶۲۱- جان اندرو بویل ۱۶۱۹
- ۶۲۲- جورج کامرون ۱۶۱۹
- ۶۲۳- نصرالله مبشر الطرازی ۱۶۲۰
- ۶۲۴- الساندریو بومباچی ۱۶۲۲
- ۶۲۵- ف. ماخالسکی ۱۶۲۲
- ۶۲۶- رنه گیرشمن ۱۶۲۴
- ۶۲۷- ریچارد اتینگهاوزن ۱۶۲۴
- ۶۲۸- وزیرالحسن عابدی ۱۶۲۶
- ۶۲۹- مولانا امتیازعلی عرشی ۱۶۲۷
- ۶۳۰- ر. ماخ ۱۶۲۸
- ۶۳۱- ویلی هارتنر ۱۶۲۹
- ۶۳۲- اتو اشپایس ۱۶۲۹
- ۶۳۳- جورج وجده ۱۶۲۹
- ۶۳۴- ا. فیضی ۱۶۳۰
- ۶۳۵- پیر حسام‌الدین راشدی ۱۶۳۰
- ۶۳۶- عبدالباقی گلپینارلی ۱۶۳۴
- ۶۳۷- آشی کاگا ۱۶۳۶
- ۶۳۸- فلیکس پارخا ۱۶۳۸
- ۶۳۹- رودی پارت ۱۶۳۸
- ۶۴۰- هانری لائوست ۱۶۳۹
- ۶۴۱- عبدالحی حبیبی ۱۶۳۹
- ۶۴۲- ل. پ. ال ساتن ۱۶۴۲
- ۶۴۳- ولادیمیر لوکونین ۱۶۴۲
- ۶۴۴- فیلیپ مارسه ۱۶۴۳
- ۶۴۵- کارل یان ۱۶۴۳
- ۶۴۶- دکتر عبدالله چغتایی ۱۶۴۵
- ۶۴۷- ایجی اینوه ۱۶۴۷
- ۶۴۸- مارک درسدن ۱۶۴۷
- ۶۴۹- لوئی گارده ۱۶۴۸
- ۶۵۰- خلیل‌الله خلیلی افغانی ۱۶۴۸
- ۶۵۱- ولفگانگ لنتز ۱۶۵۱
- ۶۵۲- دکتر نورالحسن انصاری ۱۶۵۳
- ۶۵۳- سید حسن ۱۶۵۴

۱۶۸۵ زیگموند تلگدی - ۶۸۳	۱۶۵۵ فریتز مایر - ۶۵۴
۱۶۸۵ رستم علی یف - ۶۸۴	۱۶۶۲ اوتاکار کلیما - ۶۵۵
۱۶۸۶ ادیت پرادا - ۶۸۵	۱۶۶۳ انریکو چرولی - ۶۵۶
۱۶۸۶ جورج فنواتی - ۶۸۶	۱۶۶۳ دوگلاس دنلوپ - ۶۵۷
۱۶۸۶ آیدین صایلی - ۶۸۷	۱۶۶۴ الساندرو بوزانی - ۶۵۸
۱۶۸۷ گارسیا گومز - ۶۸۸	۱۶۶۵ ویلهلم ایلرس - ۶۵۹
۱۶۸۷ سر هارولد بیلی - ۶۸۹	۱۶۶۵ بازیل گری - ۶۶۰
۱۶۸۸ پیتر کلمایر - ۶۹۰	۱۶۶۶ آکیرا هانه‌دا - ۶۶۱
۱۶۸۸ ل. بیستن - ۶۹۱	۱۶۶۷ ص. بزمی انصاری - ۶۶۲
۱۶۸۹ گئو ویدنگرن - ۶۹۲	۱۶۶۷ دکتر خواجه عبدالحمید عرفانی - ۶۶۳
۱۶۸۹ کنت لوتر - ۶۹۳	۱۶۶۸ مقبول احمد - ۶۶۴
۱۶۹۰ ژرژار لوکنت - ۶۹۴	۱۶۶۹ برتولد اشپولر - ۶۶۵
۱۶۹۰ میلوش بوروتسکی - ۶۹۵	۱۶۶۹ میر محمد صدیق فرهنگ - ۶۶۶
۱۶۹۳ جیمز پیرسن - ۶۹۶	۱۶۷۰ سید حسن عسکری - ۶۶۷
۱۶۹۹ خلیق احمد نظامی - ۶۹۷	۱۶۷۱ سراج منیر - ۶۶۸
۱۷۰۱ هانس روبرت رویمر - ۶۹۸	۱۶۷۱ دکتر صادق عدنان اِززی - ۶۶۹
۱۷۱۳ ریچارد کوتام - ۶۹۹	۱۶۷۳ مارتین دیکسن - ۶۷۰
۱۷۱۴ ژان اوبن - ۷۰۰	۱۶۷۳ کلود کاهن - ۶۷۱
۱۷۱۷ حکیم محمد سعید - ۷۰۱	۱۶۷۴ شارل پلا - ۶۷۲
۱۷۱۸ مینوبو هوندا - ۷۰۲	۱۶۷۴ هینز لوشای - ۶۷۳
۱۷۱۹ ج. و. تیتس - ۷۰۳	۱۶۷۴ والتر هینتز - ۶۷۴
۱۷۲۰ اولریخ هارمان - ۷۰۴	۱۶۷۵ دکتر هرامل سدارنگانی - ۶۷۵
۱۷۲۱ اونس - ۷۰۵	۱۶۷۵ دکتر زبیده صدیقی - ۶۷۶
۱۷۲۲ ماریو گریناشی - ۷۰۶	۱۶۷۷ محمد علی عطار هروی - ۶۷۷
۱۷۲۳ شیخ حمد الجاسر - ۷۰۷	۱۶۷۷ توشیهیکو ایزوتسو - ۶۷۸
۱۷۲۴ ایلیا گرشویچ - ۷۰۸	۱۶۷۸ رحیم هاشم - ۶۷۹
۱۷۲۵ دیوید نیل ماکنزی - ۷۰۹	۱۶۷۸ دکتر محمد باقر - ۶۸۰
۱۷۲۷ محمد اسلم خان - ۷۱۰	۱۶۷۹ الکساندر بولدروف - ۶۸۱
۱۷۲۸ ولادیمیر کوشف - ۷۱۱	۱۶۸۱ لویی واندن برگ - ۶۸۲

۱۷۴۰ دیوید پینگری	۷۲۲	۱۷۲۸ موریو اونو	۷۱۲
۱۷۴۰ عالیشان	۷۲۳	۱۷۲۹ انس خالداف	۷۱۳
۱۷۴۱ دو بروکوی	۷۲۴	۱۷۲۹ آسموسن	۷۱۴
۱۷۴۲ ژرژ ردار	۷۲۵	۱۷۳۰ ضیاء الدین دیسائی	۷۱۵
۱۷۴۸ مری بويس	۷۲۶	۱۷۳۲ تحسین یازیچی	۷۱۶
۱۷۴۹ ریاض الاسلام	۷۲۷	۱۷۳۲ رونالد امریک	۷۱۷
۱۷۵۱ پیتر ایوری	۷۲۸	۱۷۳۳ آکیو ایوا تاکه	۷۱۸
۱۷۵۲ لمبتون	۷۲۹	۱۷۳۴ فرانترز روزنتال	۷۱۹
۱۷۶۵ نذیر احمد	۷۳۰	۱۷۳۵ آنماری شیمل	۷۲۰
۱۷۶۹ دکتر امیرحسن عابدی	۷۳۱	۱۷۳۸ جری کلینتون	۷۲۱
۱۷۷۳ فهرست اعلام اشخاص				۱۷۷۳

... نادره کاران همه رفتند

در این سوگنامه، سرگذشت کوتاه یا بلند ششصد و نه^۱ تن از بزرگمردان و ناموران فرهنگی دل سوخته و فرهنگ دوستان دلباخته که در پنجاه و چند سال اخیر درگذشته‌اند، آمده است. همه نوشته‌هایی است که پیش از این، جای‌جای در مجله‌های ادبی جهان نو، مهر، فرهنگ ایران‌زمین، سخن، یغما، کتابهای ماه، راهنمای کتاب، آینده، کلک و بخارا به چاپ رسیده است.

دربارهٔ هریک از این ناموران فرهنگی چون درمی‌گذشت، بنا بر شناختی که از او داشتم و تأثیری که از درگذشت برایم پیش می‌آمد مطلبی می‌نوشتم. دربارهٔ بسیاری هم قصور کرده‌ام و نوشته‌ای بر بیاض سواد نشده است، اما ناگفته پیداست که مقام آنها پیش اهل نظر مشخص و مزار مردم عارف درون سینهٔ ماست.

سرگذشت‌نویسی در میان ایرانیان و دیگر ملل مسلمان همیشه مرسوم بوده است. کتابهایی که به معرفی محدثین و برای شهرهای مختلف نوشته می‌شد، نمونهٔ خوبی است از آن مرسوم. برای طبقات دیگر هم کتابهای متعدد هست، مانند پزشکان، صوفیان، وزیران، پادشاهان، فقیهان، ادیبان، شاعران، آغانی سرایان، مدفونان یک شهر و جز اینها.

نویسندگان آن کتابها را بنا به سلیقه و ضرورت، به ترتیب سنواتی، نامگانی، وطنی و جز اینها منظم و تألیف می‌کرده‌اند. شمار این دست از کتب در زبانهای فارسی و عربی را اگر بخواهم به تخمین هم بگویم چیزی کمتر از دو سه هزار جلد نخواهد بود. روز به روز هم بر شمار آنها افزوده می‌شود. این‌گونه از آثار را با اصطلاحات متعددی مانند طبقات، اعلام، تذکره می‌شناسانیده‌اند.

۱. اینک در چاپ جدید به ۷۳۰ نفر افزایش یافته است. م.ن.

طبقاتی که نامشان و یادشان بر قلم من رفته است از استادان، ایران‌شناسان، پژوهشگران، ادیبان، شاعران، رجال فرهنگ‌خواه، کتابداران، ناشران، کتابفروشان، مدیران چاپ، و مجلدگرانی بوده‌اند که من با آنها حشر و نشر یا مکاتبه و ملاقات داشته‌ام و از لذت هم‌صحبتی آنها بهره‌ها برگرفته‌ام و به حدّ مقدور آداب و اخلاق و آثار آنها را می‌شناختم. امیدوارم آنچه درباره‌ی آنان نوشته‌ام از هرگونه گزاف و نادرستی دور باشد و لافی بر قلمم نرفته باشد. کوششم بر آن بوده است که آن‌طور باشد. موفق بوده‌ام یا نه، داوری راستین با درست‌اندیشان است.

جز آن معمولاً کوششم بر آن بوده است تا از شناساندن و حق‌گزاری نسبت به فضایی دورافتاده شهرها و آبادیهای برکنار از جنجال تهران غافل‌نمانم و نام آن بزرگواران فرونیفتد.

در مورد ایران‌شناسان - از فرنگ و هند گرفته تا ژاپن و ینگگی دنیا - چنانکه می‌باید شاید انتظار خوانندگان برآورده نشود؛ زیرا ذکر گروهی از آنان را در بر دارد. آنچه نوشته‌ام تصادفی بوده است. با این‌همه نام بسیاری از ایران‌شناسان دوستدار فرهنگ ایرانی در این مجموعه آمده است.

تا زمانی که مجله‌ی آینده منتشر می‌شد می‌کوشیدم در گذشته‌ای که سزاوار یادمان باشد فراموش نشود. پس از آن هم چون لطف علی‌دهبازی را پشتیبان داشتم به تفاریق در کلک و بخارا آن رویه را - نه چندان منظم و به‌حوصله - دنبال می‌کردم، ولی به تدریج دستم و ذوقم از سرگذشت‌نویسی درگذشتگان خشکید. این هم نوعی است از آن حکایت مشهور که خیاط در کوزه افتاد.

برای بعضی از فضلا به مناسبت‌های مختلف چند بار و در چند جا و چند مرحله مطلبی نوشته‌ام. آقای محمود نیکویه مناسب دیده است همه را به سیر زمانی نوشته‌ها به دنبال هم بیاورد. اگر تکراری در نوشته‌ها دیده شود بدان دلیل است و شاید بی‌فایده هم نباشد از این لحاظ که خواننده با سنجش دو نوشته می‌تواند معایب نظر و کوتاهی حافظه‌ی مرا دریابد.

در سرگذشت عده‌ای از بزرگان مانند اللهیار صالح، دکتر محسن صبا، دکتر رضازاده شفق، امیرمهدی بدیع، حبیب یغمایی، دکتر ذبیح‌الله صفا، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب، احمد گلچین معانی، سعید نفیسی، سید محمدعلی جمال‌زاده، کرامت رعناحسینی و

چند تن دیگر نامه‌ها یا گوشه‌هایی از نامه‌های آنان را به چاپ رسانیده بودم، ولی آقای نیکویه معمولاً از آوردن آنها برای پیشگیری از حجیم شدن کتاب، به حق خودداری کرده است.

گفتن این نکته هم مناسبت دارد که در این نوشته‌ها یک‌دستی و یک‌نواختی و یکسانی نیست. فهرست تألیفات به یک‌گونه آورده نشده است. هریک مربوط به زمانی و حالی بوده است. در سرگذشت عباس اقبال، سعید نفیسی، مجتبی مینوی و سید حسن تقی‌زاده صورت نسبتاً کامل آثارشان را می‌بینید، ولی ذیل احوال بعضی چنان فهرستی نیامده است. البته از صاحبان این ترجمه‌ها، پس از وفاتشان کتابهایی از نوشته آنها یا مجموعه‌هایی درباره آنها چاپ شده است که می‌باید نشانی آنها به سرگذشتشان افزوده می‌شد، ولی این کاری است گران که اکنون در توانایی من نیست.

این مجموعه شاید از این حیث بتواند مفید واقع شود که یاد جمعی را در بر دارد که جای دیگر شاید اطلاع دو سطری هم درباره آنها نیامده باشد. اگر چنین باشد کوشش محمود نیکویه در گردآوری این نوشته‌های ناهمگون ثمری و اثری خواهد داشت.

من از روزگار خردی بسیاری از بزرگان ادب و سیاست را در خانه پدری دیده بودم. چون به دانشگاه رفتم و نام آنها را در کتابها و مجلات می‌دیدم طبعاً دیدارهای عهد کودکی با آنها برایم افتخارآفرین بود و شاید به مناسبت همان تأثرات بوده است که به سرگذشت‌نویسی برخی از آنها پرداختم. پنجاه و چند سال پیش سرگذشتهایی را که از بیست و هشت تن از بزرگان محققان و مؤلفان نوشته بودم آرام آرام به صورت کتابی درآوردم و به نام نثر فارسی معاصر (تهران، ۱۳۲۹) به چاپ رسانیدم. در ذیل مقدمه همان کتاب بود که اشاره‌وار تألیفات نوزده دانشمند دیگر را هم شناسانیده‌ام.

اینکه عرض شد از روزگار خردی بزرگانی را در خانه پدری دیده بودم لاف و گزاف نیست. از روزی که پدرم در تیرماه ۱۳۰۴ (سه ماه پیش از تولد من) مجله آینده را تأسیس کرده بود عصر روزهای سه‌شنبه را به پذیرایی ادیبان و شاعران و دبستان‌گاران کمالات ملی اختصاص داده بود. اگرچه مجله آینده در ۱۳۰۶ خاموش شد ولی آن جلسات منظم تا اوایل سال ۱۳۱۵ در تهران برگزار می‌شد. به‌طور مثال هنوز چهره آن روزگاری حیدرعلی کمالی، مصطفی فاتح، علی دشتی، اللهیار صالح، نصرالسلطان مین‌باشیان، علی‌پاشا صالح، رشید یاسمی، احمد کسروی، سعید نفیسی، ملک حجازی

قلزم را که از شش هفت سالگی خود دیده بودم به یاد می آورم. پس از آنکه پدرم خانه اش را به باغ فردوس شمیران انتقال داد، دوستانش تابستانها به سراغش می آمدند. از این دوران هم تشریف آوردن ملک الشعراء بهار، دکتر صادق رضازاده شفق، دکتر قاسم غنی، محمود فرخ، ابراهیم پورداود، حبیب یغمایی و عباس اقبال از یادم نرفته است. می خواهم عرض کنم که احترام گزاردن به این قبیله با شیر من اندرون شده است و با جان به در رود.

چند سال پیش، از جانب دوست فاضل محمود نیکویه - از رشت - مکتوبی دلاویز به دستم رسید که در آن نوشته بود نوشته های مرا در مرگ اشخاص از مجله های مختلف بیرون نویس کرده است و خواسته بود که اگر می پذیرم آنها را در کتابی به چاپ برساند. در قبال این کارگران و لطف بیکران چه می توانستم گفت جز سپاسگزاری. تنها خواهشم آن بود که چیزی از نوشته ها کوتاه نشود و هرچه نوشته ام به همان طور تجدید شود که بوده است. تأکید کردم نوشته هایی باید به چاپ برسد که درباره درگذشتگان است نه آنها که از نعمت حیات برخوردارند، و درازتر باد عمرشان.

نام کتاب برگرفته از تعبیر زیبایی است که محمدتقی ملک الشعراء بهار در غزل مشهور خود به مناسبت وفات عارف قزوینی آورده و متن آن غزل در صدر این کتاب نقل شده است. متن غزل را آن طور که در دیوان آن استاد سخن چاپ شده است در سرآغاز این مجموعه نقل کردم، نه آن طور که به هنگام درگذشت محمد قزوینی در مجله یغما آورده اند و موجب خشم مرحوم ملک شده بود. مصراع مضبوط در یغما چنین است: «از ملک ادب حکم گزاران همه رفتند»؛ اگرهم دلپذیرتر باشد سخن سراینده غزل نیست. حضرت ملک خود فرموده است: «از ملک ادب داعیه داران همه رفتند».

از جناب محمود نیکویه و اولیای بزرگوار نشر قطره (آقای مهندس فیاضی)^۱ و نیز

۱. بدان جهت که چاپ اول این کتاب را نشر قطره منتشر کرده بود. اکنون که چاپ دوم با تجدید نظر و اصلاحات و افزودگیها در انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار منتشر می شود افشار دیگر در میان ما نیست تا پیشگفتاری تازه بر چاپ جدید بنویسد (ناشر).

آقای صادق‌نژاد که ریزه‌کارانه نادیده‌های مرا در غلط‌گیری دیده و اصلاح کرده‌اند، بسیار سپاسگزارم که چنین بزرگواری را درباره این نوشته‌ها نشان داده‌اند، ولی در حقیقت گونه‌ای احترام گزاردن به آن بزرگان یعنی نادره‌کارانی است که میان ما نیستند.

بیست و نهم دی ۱۳۸۱

ایرج افشار

یادداشتی بر چاپ جدید

بسی خرسند و شادمانم که توانستم کتاب نادره کاران اثر ماندگار استاد یگانه، زنده‌یاد ایرج افشار را با تهیه و تکمیل واپسین نوشته‌های او در زمینه سوگنامه ناموران فرهنگی و ادبی ایرانی و ایران‌شناسان خارجی، تدوین نمایم و آن را توسط انتشارات موقوفات دکتر محمود افشار به چاپ جدید برسانم.

چاپ اول کتاب که در سال ۱۳۸۳ توسط نشر قطره صورت پذیرفت به زودی مورد استقبال مشتاقان قرار گرفت؛ به طوری که در سال بعد به چاپ دوم رسید. در این فاصله نقد و نظرهای خوب و روشنگرانه‌ای از سوی منتقدان و صاحب‌نظران و نویسندگانی مانند محمد گلبن، غلامرضا گلی‌زواره، محمدرسول دریاگشت، مسعود تاکی، آزاده بروجردی به چاپ رسید.

مرحوم محمد گلبن در بخشی از معرفی نادره کاران نوشته بود:

«نادره کاران در زمینه رجال‌شناسی یکی از بهترین کارهایی است که تا به حال در فرهنگ ما انتشار یافته است. این کتاب تا زبان فارسی هست از نظر مقطع زمانی تألیف، همیشه مورد استناد و استفاده است و به جرئت می‌توان گفت اگر مؤلف ارجمند آن در تمام دوران خدمات فرهنگی جز همین یک اثر را نداشت کافی بود که نام او در فرهنگ ایران جاودان بماند.»

(بخارا، شماره ۳۸، مهر-آبان ۱۳۸۳، ص ۲۷۱)

همچنین شادروان محمدرسول دریاگشت درباره کتاب نادره کاران خاطرنشان

ساخت:

«این شرح حالها و مطالب مندرج در آنها طبعاً صحیح‌ترین اطلاعاتی است که از فرهیختگان درگذشته در دست خواهد بود».

(جهان‌کتاب، سال ۹، شماره ۳، پیاپی ۱۸۳، تیرماه ۱۳۸۳، ص ۲۷)

و نیز آزاده بروجردی در معرفی کوتاه کتاب نوشت:

«این کتاب در واقع نوعی وفيات الاعیان قرن حاضر است».

(بررسی کتاب، شماره ۹، آبان ۸۳)

با این همه نظرات صاحبان نقد درباره محاسن نادره کاران، نوشته‌هایشان خالی از انتقاد و ارائه پیشنهاد نبود که سعی کردیم در چاپ جدید آنها را که درست دانستیم اصلاح کنیم.

نام کتاب در آغاز بنا به نظر استاد افشار «زندگان ادب» پیشنهاد شد، اما من مصراع «از جمله رفتگان این راه دراز» از شعر خیام نیشابوری را انتخاب کردم که مقبول واقع نگشت.

در هنگام عقد قرارداد نام کتاب «جریده عالم» با عنوان فرعی «درگذشت‌نامه فرهنگمندان معاصر» انتخاب شد و در قرارداد ثبت گردید.

مدتی بعد استاد در مشورت با استاد فرزانه، دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی بر اساس مصراع از شعر ملک‌الشعراء بهار در رثای محمد قزوینی عنوان «نادره کاران همه رفتند» را برگزید و در نامه‌ای به اطلاع من رساند، اما من در نامه‌ای دیگر با یادآوری این نکته که این کتاب بعدها کتابی مرجع خواهد بود و عنوان طولانی مناسب و برازنده کتاب مرجع نیست و می‌باید عنوان کوتاه باشد، «نادره کاران» را پیشنهاد کردم و استاد نیز قبول فرمود.

چنانکه اشاره شد بعد از چاپ کتاب در یک معرفی کوتاه که در نشریه بررسی کتاب از نادره کاران به عمل آمد، خانم آزاده بروجردی کتاب مذکور را وفيات الاعیان قرن حاضر شمرد.

چند سال بعد در دیداری با دکتر میلاد عظیمی شنیدم که استاد شفیعی کدکنی نیز نادره کاران را وفيات الاعیان معاصر خوانده است و این نام‌گذاری مجدد از سوی استاد

بزرگوام در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران بر ارادت دیرینه‌ام به آن یگانه بی‌قرین افزود.

در مهرماه ۱۳۹۴ در گفت‌وگویی با روزنامه بهار در جواب پرسش خبرنگار که «مشغول چه کاری هستید؟» گفتم که چون معرفی رجال فرهنگی در کتاب نادره کاران تا سال ۱۳۸۱ است و زنده‌یاد استاد ایرج افشار بعد از آن تا پایان حیات پُربارش یعنی اسفندماه ۱۳۸۹ تعدادی مقاله درباره درگذشتگان فرهنگ و ادب نوشته، بنابراین مشغول جمع‌آوری و تدوین آن دسته از مقالات استاد هستم تا بتوانم موفق به تجدید چاپ و اضافات آن شوم.^۱

چند روز بعد با کهنترین پور استاد، آرش افشار (که همراه برادران دیگر خود نگهبان میراث فرهنگی پدر دانشورش می‌باشد)، تماس تلفنی داشتم. او که برای شرکت در مراسم اهدای جوایز استاد افشار برای بهترین پایان‌نامه دانشجویان رشته کتابداری به ایران آمده بود، ضمن علاقه‌مندی برای تجدید چاپ نادره کاران مرا برای گفتگوی بیشتر به آن مراسم در مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی دعوت کرد. دعوتش را به شوق تمام پذیرفتم و روز قبل از مراسم به تهران رفتم و ضمن شرکت در مراسم اهدای سومین جایزه استاد افشار که در تاریخ سه‌شنبه ۱۴/۷/۹۴ برگزار شده بود، درباره تجدید چاپ کتاب با ایشان به گفت‌وگو و تبادل نظر پرداختم.

در بازگشت به رشت، مشتاقانه به ادامه کار و تهیه و تنظیم مقالات براساس طرح گذشته مشغول شدم.

چون قرار شد که کتاب در سلسله انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار به چاپ مجدد برسد، بنابراین نامه‌ای به ناشر قبلی (نشر قطره) ارسال داشتم مبنی بر اینکه: «چنانچه قصد تجدید چاپ نادره کاران را ندارید، فسخ قرارداد را اعلام کنید تا ناشر دیگری اقدام به چاپ کتاب نماید.» چندی بعد قرارداد پیشین فسخ گردید.

خوشبختانه جستجوی مقالات منتشره استاد همانند گذشته چندان به طول نینجامید؛ چرا که بیشترین آنها (به جز چند مورد) در نشریه وزین بخارا چاپ شده بود و اگر شماره‌هایی از آن در کتابخانه‌ام موجود نبود، به دست آوردن آنها از طریق رایانه و

۱. روزنامه بهار، دوره جدید، شماره ۱۰، چهارشنبه ۱۳۹۴/۷/۸.

اینترنت امکان‌پذیر بود، فقط چند مورد از آن در نشریات دیگر (مجلات خارج از کشور) بود که توسط آقای عنایت‌الله مجیدی، رئیس کتابخانه مرکز اسناد دایرة‌المعارف بزرگ اسلامی در اختیارم قرار گرفت که در اینجا سپاس و تشکر خود را نسبت به ایشان ابراز می‌دارم.

در چاپ قبلی شرح حال و عملکرد ۶۱۰ تن از ناموران نادره کار ثبت شده بود (۴۸۶ تن از ایرانیان و ۱۲۴ نفر از ایران‌شناسان خارجی) که اینک در چاپ جدید تعداد کل آن به ۷۳۰ نفر رسیده است که از میان ۱۲۰ تن اشخاص اضافه‌شده تعداد ۸۰ نفر ایرانی و ۴۰ نفر از ایران‌شناسان کشورهای دیگر است.

همچنین از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۹ استاد افشار مطالب تازه‌ای درباره درگذشتگان قبلی قلمی نمودند که به مدخل‌های آنان اضافه شده است.

تصحیح نمونه‌های حروف‌چینی جدید در طبع حاضر یک بار توسط اینجانب و بار دیگر توسط دوست دیرینه‌ام، آقای ساسان ضرابی با دقت فراوان بازبینی و تصحیح گردید، انجام شد که بدین وسیله از زحمات ایشان تشکر و قدردانی می‌نمایم. همچنین فرزندانم، مانی نیکویه جهت جستجوی مقالات و برخی کارهای دیگر که به وسیله رایانه امکان‌پذیر بود، به کمک پدر شتافت که سعی‌اش مشکور باد.

در تصحیحات اخیر گذشته از رفع غلط‌های تایپی، موارد جدانویسی و سرهم‌نویسی و املاهای کلمات بر اساس کتاب فرهنگ‌املائی تألیف دکتر علی‌اشرف صادقی و زهرا زندی مقدم مراعات گردید. همچنین در مواردی که تاریخ تولد اشخاص در چاپ اول مشخص نشده بود، در این چاپ در یافتن آن کوشیده‌ایم.

در پایان بار دیگر از اولیای انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار که موجبات چاپ جدید نادره کاران را فراهم ساخته و این اثر ماندگار زنده‌یاد ایرج افشار را در سلسله انتشارات موقوفات به چاپ رسانده‌اند، تشکر می‌نمایم.

رشت - آبان ۱۳۹۶

محمود نیکویه

سخنی دیگر

در فاصله تصحیح و ویرایش چاپ جدید، کتاب ارجمند و فایده‌مند آقای میلاد عظیمی با عنوان کتابشناسی موضوعی - تاریخی از چاپکرده‌ها و نوشته‌های ایرج افشار (منتشر شده در سالهای ۹۵-۱۳۲۳، خانه کتاب، زمستان ۱۳۹۶) در سه جلد انتشار یافت. وقتی اوراق تصحیح نهایی کتاب حاضر برای کنترل به دستم رسید، آقای دکتر محمد افشین‌وفایی، مدیر محترم انتشارات موقوفات دکتر محمود افشار در یادداشتی یادآور شدند که کتاب مذکور را هم ببینم تا احیاناً مطلبی برای درج فراموش نشود. بنابراین کتاب دکتر عظیمی را تهیه کردم و متوجه شدم که تعدادی از مطالب که با امضای مرحوم افشار نبوده و از دید و نظر من فوت شده بود، در کتاب کتابشناسی ... جزء آثار منتشره استاد قید شده است. پس بر آن شدم که آن مطالب را نیز بر این مجموعه بیفزایم تا کتاب از نظر احتوای مطالب ناقص نباشد.^۱

شهریور ۱۳۹۷

محمود نیکویه

۱. لازم به یادآوری است مطالبی که امضای زنده‌یاد ایرج افشار را نداشت در ذکر منبع با عنوان بی‌نام مشخص شده است.

سخنی از مدون کتاب

کتابی که پیش روی شماست، حاصل بیش از شصت سال قلمزنی استاد ایرج افشار مدیر و سردبیر نشریه‌های مهر، فرهنگ ایران زمین، سخن، کتاب‌های ماه، ایران‌شناسی، کتابداری، راهنمای کتاب، آینده و دبیر ثابت کنگره‌های تحقیقات ایرانی، در زمینه درگذشته‌نامه نویسدگان، شاعران، پژوهشگران، خادمین فرهنگ و ایران‌شناسان ایرانی و خارجی است که همزمان با درگذشت آنان در پنج دهه اخیر در مطبوعات ایران به چاپ رسیده است و اینک به صورت کتاب حاضر در دسترس علاقه‌مندان به این‌گونه مطالعات قرار گرفته است.

نگارنده از سالهای نوجوانی با مطالعه ماهنامه راهنمای کتاب که به سردبیری و مدیرمسئولی ایشان تا سال ۱۳۵۷ انتشار می‌یافت و پس از آن با مجله آینده و نشریات دیگر با آثار و مقالات استاد آشنا شده و الفتی دیرینه با نوشته‌های ایشان به‌ویژه مقالاتی که درباره نویسدگان و پژوهشگران معاصر و خادمین فرهنگ‌ساز نوشته‌اند، داشته‌ام. و چون خود سالهاست که در این زمینه کار می‌کنم و در تهیه کتابی با عنوان فرهنگ پژوهشگران هستم، از این جهت مقالات روزنامه‌ها و مجلات و بریده جراید را در این‌باره گردآوری می‌کردم که از آن میان روزی متوجه شدم که مقالات و نوشته‌های ایشان خود حجم قابل ملاحظه‌ای یافته و در حد کتابی است مفید و خواندنی و لاجرم درخور چاپ و نشر.

پس بر آن شدم که نظم و ترتیبی به آن داده و برای چاپ و نشر آماده نمایم. از این

جهت چند سال قبل نامه‌ای به خدمتشان نوشته و قصد و نیت خود را در این باره با ایشان در میان گذاشتم و یادآور شدم که: «چون در شهرستان ناشری که بتواند چنین کتابی را به چاپ برساند وجود ندارد، خواهشمند است که با ناشران مرکز در این باره صحبت بفرمایید، باشد که بتوانم مجموعه حاضر را به چاپ برسانم.»
خوشبختانه این مقصود برآورده شد.

کتاب حاضر شرح زندگی و بیان کارکرد فرهنگی مردان و زنانی است که در قرن اخیر، هریک به گونه‌ای به گسترش فرهنگ و تمدن ایرانی پرداخته و با نشر آثار خود گوشه‌های تاریک این تمدن کهنسال را روشن نموده‌اند. از این بابت هریک از آنان سرگذشتی دلپذیر دارند که می‌تواند برای جوانان امروز و آیندگان نمونه و سرمشق باشد.

دانشمندانی که با عشق و علاقه به سرزمین خود، بی‌کمترین چشمداشتی در شناساندن فرهنگ گذشته این دیار و تقویت حس ایران‌دوستی در نسل‌های کنونی و آینده کوشا و کارآمد بوده‌اند.

بنابراین باید سرگذشت فرد فرد آنان و اینکه با نشر آثار خود چه تأثیری بر روند تحقیقات ایران‌شناسی گذاشته‌اند، نموده شود.

البته درباره برخی از دانشمندان معرفی شده در این مجموعه، مقالات زیادی توسط نویسندگان دیگر نوشته شده است؛ اما نوشته‌های این مجموعه از لونی دیگر است. آنچه نوشته‌های افشار را از دیگران متمایز می‌کند به سبب یک ویژگی مهم است که در دیگران نیست، و آن این است که نویسنده با بیشتر آنان دوست، رفیق، همکار، هم‌قلم، همراه، هم‌سفر، هم‌کلاس و... و به نحوی آشنا بوده است و با برخی دیگر نیز به سبب استادی و شاگردی پیوندی دیرینه داشته و با گروهی نیز رفیق و همدم و هم‌سفر کوه و بیابان و جنگل بوده و خلاصه به سبب نزدیک به شصت سال کار مطبوعاتی اعم از سردبیری و صاحب‌امتیازی، اکثر اشخاص را از راه کار فرهنگی شناخته و گاهی نیز به جهت نامه‌ای و مقاله‌ای از آنان با آنها آشنایی به هم زده و دوستی پایدار میانشان برقرار شده است.

از این نظر کتاب حاضر گذشته از حدیث دیگران، تا حدودی روایت زندگی

فرهنگی نویسنده نیز هست؛ چرا که در خلال بیان زندگی افراد مختلف، به نحوه آشنایی خود با آنان پرداخته و بدین وسیله گوشه‌هایی از زندگی و کار خود را نیز نمایانده است. به قول خداوندگار جلال‌الدین محمد بلخی:

خوشر آن باشد که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران

آقای افشار به سبب آشنایی با استادان نامور قرن اخیر همچون ابراهیم پورداود، عباس اقبال، علی‌اصغر حکمت، سعید نفیسی، بدیع‌الزمان فروزانفر، سید حسن تقی‌زاده، مجتبی مینوی، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب، دکتر عباس زریاب‌خویی، محمدمتقی دانش‌پژوه، دکتر ذبیح‌الله صفا، دکتر محسن صبا، دکتر پرویز ناتل خانلری، دکتر مصطفی مقربی و... گفتارهای مفصل درباره هریک نوشته و با بیانی شیرین و دلچسب، گوشه‌های تاریک زندگی و کارشان را برای خواننده روشن کرده است.

گذشته از آن کتاب حاضر دربردارنده سرگذشت کتابخانه‌های شخصی دانشمندانی است که اکثراً با اهدای کتابخانه خویش به مراکز دانشگاهی و کتابخانه‌های عمومی، علاوه بر نشر دانش بر غنای کتابخانه‌های کشور افزوده‌اند.

کتاب حاضر به نوعی تاریخ ادبیات در زمینه پژوهشگران سده اخیر ایران است و از این نظر می‌تواند برای پژوهشگران رشته‌های مختلف ایران‌شناسی بسیار مفید باشد. همچنین این کتاب مرجع مستند و پُر فایده‌ای است برای مؤسسات فرهنگی کشور، از جمله مؤسسات تهیه‌کننده دانشنامه‌ها و مجلات فرهنگی و کتابخانه‌های عمومی و خلاصه تمامی کسانی که در این مقوله ادبی فعالیت و کوشش می‌نمایند.

لازم به یادآوری است که مجموعه حاضر در هنگام عقد قرارداد و قبل از حروف‌نگاری، تنها شامل اعلام نویسندگان و پژوهشگران ایرانی بود که بنا به پیشنهاد نویسنده مقالات ایران‌شناسان خارجی نیز به آن اضافه شد و نگارنده با کوشش فراوان توانست که در این مدت به تهیه آن بخش نیز اقدام نماید.

همچنین گفتنی است که آقای افشار در مورد برخی از دانشمندان و نویسندگان معرفی شده، به نگارش یک گفتار اکتفا نکرده و در مواقع مختلف به مناسبت‌هایی مقالات دیگری نیز در موردشان نوشته است. بنابراین سعی شده که حتی المقدور تمامی گفتارها درباره شخص مورد نظر، جمع‌آوری و به دنبال هم تدوین گردد تا حق مطلب به

تمامی درباره آنان ادا شود.

□

در تدوین کتاب حاضر سعی شده که به ترکیب اصلی نوشته‌ها خدشه‌ای وارد نیاید و از ویراستاری‌های بی‌مورد پرهیز شود، اما کوشیده‌ایم تا علایم نقطه‌گذاری و سجاوندی و رعایت املائی کتاب بر اساس شیوه کهنی در نگارش کتابهای مرجع صورت گیرد.

مطلب دیگر آنکه استاد افشار با اغلب دانشمندانی که در این مجموعه معرفی شده‌اند، مکاتبه کرده و از هرکدام نامه‌های زیادی داشته (مثلاً از محمدعلی جمال‌زاده ۳۶۴ نامه) و گهگاه در پایان برخی از گفتارهای حاضر، قسمتهایی از نامه‌های دانشمند معرفی شده را در گفتار خویش آورده است. در این موارد به خاطر ایجاز، از درج متن نامه‌ها، خودداری کرده و فقط به ذکر نامه‌هایی که در متن گفتار آمده، اکتفا شده است. بنابراین خوانندگان علاقه‌مند در این باره می‌توانند به مرجع و مأخذ معرفی شده در پایان همان گفتار مراجعه نمایند.

همچنین چون امکان چاپ همه عکسهای دسته‌جمعی که در متن مقالات آمده، در این کتاب میسر و مقدور نبوده، از ذکر مطالبی که متضمن توضیح عکسها باشد، خودداری شده است.

چون در متن اصلی گفتارهای مربوط به سرگذشت اشخاص، در برخی موارد ذکر تاریخ تولد و وفات آنها نیامده بود، سعی شده است که حتی‌المقدور موارد فوت شده، از مراجع دیگر به دست آورده شود و در مورد کسانی که تاریخ تولدشان در دسترس نبود، با علامت سؤال مشخص شده است.

همچنین سعی شده چنانچه تاریخ وفات کسانی در نوشته استاد افشار مشخص نشده بود، از منابع دیگر و نشریات همزمان تهیه شود و در میان قلاب افزوده گردد. نیز گفتارها به ترتیب سنواتی مرتب و مدون شده و در میان هر سال حتی‌المقدور رعایت ماه شده است. جز این در مورد دانشمندانی که به تفصیل درباره‌شان نوشته شده، در ابتدای همان سال و در مورد اشخاصی که به اختصار نگارش یافته بود، در پایان همان سال با عنوان «دیگر درگذشتگان سال...» سخن رفته است.

در تدوین کتاب حاضر از یاری عده‌ای از دوستان برخوردار شده‌ام که در صدر آنان

استاد ایرج افشار جای دارد. ایشان با تهیه فتوکپی کسری مقالاتی که موفق به گردآوری آن نشده بودم، کمک بزرگی به نگارنده نمود. همچنین تشکر خود را از دوستان عزیز، تورج هورفری، رضا نورزاد، احمد اداره‌چی که با در اختیار گذاشتن کسری مجلات، موجبات تکمیل کتاب حاضر را فراهم نموده‌اند، ابراز می‌دارم.

در تصحیح اوراق چاپی و نمونه‌خوانی کتاب حاضر، فرزندانم مانی و مانا نیکویه به کمک پدر شتافتند و یاریم نمودند. سعی شان مشکور باد.

رشت - ۲۵ دی‌ماه ۱۳۸۱

محمود نیکویه

بخش نخست

ایرانیان

۱۳۰۴ - ۱۳۸۹ ش

۱. حسن مقدم

(۱۲۷۶ - ۱۳۰۴ ش)

۱

در پاییز سال ۱۳۰۴ شمسی، یعنی بیست و سه سال پیش، نهال پرلطف جوانی از گلزار ادبیات و اجتماع ایران جوان خزان گردید. آن نهال پر از ذوق «علی نوروز» بود که پژمرد و رفت. دوستان و آشنایان او به یاد او مجلس باحال پر از ناله‌ای پیا کردند. در آن مجمع سوگواری، سعید نفیسی عضو «ایران جوان» دربارهٔ فقید مذکور سخن راند و ارزش اجتماعی و ادبی او را که از دست رفته بود باز نمایاند.

به صورت ظاهر، از پس آن روز «علی نوروز» از یاد رفت، اما خیر! چه باید گفت که: «ثبت است بر جریدهٔ عالم دوام او...» و باید دانست که نام وی بر اثر جاودانی بودن آثار او برای ابد در خاطر دوستداران هنر و در صحائف کتاب تاریخ ادبیات ایران جاوید خواهد ماند. بدون تردید هرکسی که بخواهد تاریخ «تئاتر» ایران را بنویسد، یا از نمایشنامه‌هایی که به قلم ایرانیان نگارش یافته صحبت کند، ناچار است از نام مستعار «علی نوروز»، که بی‌شبهت به اسم لوطی‌های سرگذر و بچه‌های محلی گود زنبورک‌خانه نیست یاد نماید.

مسلماً این دو کلمه در جلوی چشم طالبان هنر و صاحبان ذوق همیشه برجسته است، زیرا صاحب این اسم مستعار خود اهل هنر و صاحب ذوق بود، زیرا او از اولین کسانی است که برای رونق و رواج هنر «تئاتر» در ایران زحمت کشید و رنج برد.

«علی نوروز» نام مستعار و جذّاب میرزا حسن خان مقدّم، فرزند احتساب‌الملک است که در سال ۱۲۷۶ شمسی پا به جهان گذاشت و پس از بیست و هشت سال عمر در شهر «لوزان» که از نقاط خوش آب و هوای کشور طنز سويس می‌باشد، بر اثر بیماری جانکاه سل جان سپرد. تحصیلات خود را، در سويس، در مسائل ادبی دنبال کرد و پس از اخذ گواهینامه در این قسمت به تحصیل علوم اجتماعی پرداخت و در این رشته نیز «لیسانسیه» گردید.

میرزا حسن خان پس از فراغ از تحصیل مدتی در سفارت ایران در استانبول و بعداً در مصر خدمت کرد تا اینکه دست قضاوی را بستری و مریض نمود و او را به سوی سويس کشانید.

این چند کلمه مختصر شرح زندگی او بود. اما برای بیان شیوه نگارش شیرین او این چند سطر به هیچ وجه کفایت ندارد. حسن مقدّم فارسی را خوب و شیرین می‌نوشت. مقالاتی که از او باقی مانده نماینده قلم توانای اوست. نمایشنامه معروف جعفرخان از فرنگ آمده که مکرر نمایش داده شده و چاپ گردیده معرف بسیار خوبی است که توانایی فکر و قلم او را به نحو احسن به ما می‌شناساند.

«علی نوروز» علاوه بر آنکه فارسی را خوب می‌دانست با زبان فرانسه هم به خوبی آشنا بود تا جایی که مقالات به آن زبان می‌نوشت و در جراید سويس چاپ می‌کرد. از جمله مقدمه بسیار فاضلانه وی است که به فرانسه بر ترجمه رباعیات عمر خیّام که توسط «فرانتز توسن» انجام گردیده، نوشته به تازگی چاپ‌های آن از پاریس رسیده است.

او هنگامی که در استانبول بود (۱۳۳۹ قمری) با همکاری شاعر معاصر، لاهوتی، مجله پارس را که به دو زبان فرانسه و فارسی و ماهی دو بار منتشر می‌شد دایر و نشر کرد که قسمت فرانسه آن را تماماً خود او تنظیم می‌کرد ...

این سطور به یاد «علی نوروز» که بیست و سه سال از مرگ وی می‌گذرد نوشته شد تا جوانان امروز هم او را بشناسند.

آری باید اینگونه مردمان باذوق و خوش قریحه را به جامعه شناساند که هم فال است و هم تماشا.^۱

۲

در شماره ۵ [آینده] شرحی که حسن مقدم از ملاقات خود با سید ضیاء الدین راجع به کودتا نوشته بود درج شد. چون تنی از خوانندگان پرسیده‌اند که حسن مقدم که بوده است اشاره‌ای به شرح حال او می‌شود.

حسن مقدم فرزند احتساب‌الملک در ۱۲۷۶ شمسی متولد شد و در بیست و هشت سالگی به سال ۱۳۰۴ در لوزان درگذشت. او از سن نوجوانی برای تحصیل به سویس رفته بود و با برادرش محسن مقدم و چند ایرانی دیگر تحصیل می‌کرد و بالأخره در همانجا تحصیلات دانشگاهی را به پایان آورد. در این دوره با پدر من و عده‌ای دیگر انجمن دانش‌گستر را تأسیس کردند. مقدم پس از فراغ از تحصیل به عضویت وزارت امور خارجه درآمد و در سفارتهای ایران در استانبول و قاهره به کار پرداخت.

حسن مقدم هم در ایام تحصیل در سویس و هم در دوران اقامت در استانبول و هم در مدت خدمت در قاهره با شوق و ذوق تام به کارهای ادبی می‌پرداخت. در سویس مقالاتی با امضای «علی نوروز» در روزنامه‌های لوزان و ژنو نشر کرد. در استانبول با ابوالقاسم لاهوتی هم‌اواز شد و به کمک یکدیگر مجله ادبی اجتماعی پارس را به دو زبان فارسی و فرانسه انتشار دادند (۱۳۳۹). در این مجله قدرت ادبی و اطلاع وسیع او در زمینه ادبیات اروپایی بروز کرد و عده‌ای از ادبای آن عهد فرانسه را به فارسی‌زبانان شناساند (مثلاً آندره ژید). در دوره خدمت در مصر مقالات متعددی در زمینه مسائل ادبی و فرهنگی ایران در یک مجله فرانسوی به نام *Message d'Orient* که در قاهره نشر می‌شد به چاپ رسانید.

مقدم در دوران شکفتگی فکری و ادبی خود توانست نوشته‌های دلچسبی عرضه کند که مایه شهرت او در ایران شد. یکی نمایشنامه ایرانی بازی است که در مجله فرنگستان چاپ شده است. از مقدم مقاله‌ها و نوشته‌هایی در مجله‌های فرنگستان، علم و

۱. جهان نو، سال سوم، شماره ۱۸، آذر ۱۳۲۷، ص ۴۶۱، عنوان مقاله: «به یاد علی نوروز».

هنر، ایرانشهر که هر سه در برلن طبع می شد به چاپ رسیده است.
به مناسبت وفات حسن مقدّم که یکی از چهره‌های مشخص ادبی در سالهای ۱۳۰۰ - ۱۳۰۴ بود دوستانش در تهران مجلس سوگواری در کانون ایران جوان تشکیل دادند و پدرم که سالهایی چند با او دوست و هم منزل بود در مرگش شرحی در مجله آینده (سال اول) نوشت.

حسن مقدّم در نگارش مقالات خود امضای مستعار «علی نوروژ» را به کار می برد. در شرح احوال او، آقای جنتی عطایی تفصیلی در کتاب بنیاد نمایش در ایران نوشته و آقای جمشید اسماعیلی رساله مستقلی نشر کرده است.

آقای حسین ثقفی اعزاز فرزند مرحوم اعلم الدوله که مدّتی با حسن مقدّم هم مدرسه بوده است به مناسبت آمدن نام حسن مقدّم در مجله چنین نوشته‌اند:
«پدرم در سالهای ۱۹۱۲ - ۱۹۱۳ چند ایرانی از جمله عده‌ای از فرزندان خوانین بختیاری را برای تحصیل به لوزان آورد و به پانسیون کایت سپرد و بعد هم به سمت کنسولی ایران در سویس منصوب گردید. در آن پانسیون قبلاً احمد خان ملک ساسانی مقیم بود و بعد میرزا حسن خان مقدّم خویش خان ملک. محصلینی را که پدرم به آنجا آورده بود عبارت بودند از برادرم حسن و من (حسین) که از دیگران کوچکتر بودم و عزت‌الله خان بیات که بعدها به دامادی دکتر مصدق رسید و عباس خان دفتری و مصطفی خان البرز. در آن وقت چون خان ملک مسن تر از همه بود سمت سرپرستی بر ما داشت. تحصیلات مقدّم در مدرسه کلاسیک و سیانتیفیک آن شهر بود.»

از نوشته‌های حسن مقدّم آنچه می شناسیم چنین است.
در شماره مخصوص مجله *Massage d'Orient* که به نام «Cahier Persan» در قاهره زیر نظر علی نوروژ نشر شد مقالات زیر از خودش دیده می شود:

- Comment peut - on être Persan?

بعدها ترجمه فارسی آن در مجله علم و هنر (به مدیریت جمال زاده) منتشر شد.

- Jafar Khan est revenu d'Occident. Traduit du Persan avec notes et commentaires par l'auteur.

ترجمه نوشته‌ای از کاظم زاده ایرانشهر به وسیله علی نوروژ

- *Le génie Persan.*
- *La littérature Persane d'aujourd'hui.*
- *Proverbes Persans.*
- *Le rôle de la femme dans la Revolution Persane.*
- *Omar Khayyam.*
- *Omar Khayyam et Maurice Barrés.*
- *Le Comte de Gobineau et la Perse.*
- *Lahouti.*

مقاله‌ای در انتهای همین مجموعه در شرح حال حسن مقدّم به قلم J. R. Fiechter مندرج است. این مجموعه مورخ ۱۷ آوریل ۱۹۲۶ است و در اسکندریه مصر به چاپ رسیده است.

در مجله R.M.M. سال ۱۹۲۵ صفحات ۱۳۹ - ۱۴۶ به مناسبت وفات چند دانشمند و ایران‌شناس سخنانی هم در احوال مقدّم آمده است.

نوشته‌های دیگرش که در مجله پارس و در مجله فرانسوی دنیای اسلام دیده شد چنین است:

- Ali Norus; Essai de bibliographie persane, *Revue de Monde Musulman*, (1925). 27-35.
- Pastich: Histoire de la merveilleuse pastèque (conte persan). *Pars*. No. 5 (1921): 38, 45.
- Tableau. *Pars*. No. 5 (1921): 74-76.
- Registre analytique annoté de depuis la guerre. *Revue de Monde Musulman*. 1925: 35-62.
- Un peu de philologie *Pars*. No. 5 (1921): 68-73.
- De la liberté de langage chez les poètes persans. *Pars*. No. 3 (1921): 35-37.
- A propos d'une traduction d'Omar Khayyam. *Pars*. No. 2 (1921): 19-23.
- Robaiyat de Omar Khayyam traduit du persan par F. Toussaint avec une préface d'Ali No - Rouze. Paris. 1924.
- Aperçu sur Saadi. *Pars*. No. 1 (1921) + *Message d'Orient*. 1926: 163-172.
- Quelques poètes illettrés. *Pars*. No. 4 (1921): 49-52.
- L'orientation nouvelle de la littérature persane. Les classiques d'aujourd'hui. Les novateurs en poésie. L'esprit critique de la littérature moderne.

Deux genre nouveaux: le théâtre de le roman. *Mercur de France*. 164 (1923): 536-539.

نوشته‌های فارسی حسن مقدم را در مجله‌های پارس (استانبول)، فرنگستان (برلن) باید خواند، مانند «گوینو و ایران» در فرنگستان (۱۹۲۵) جلد اول، ص ۵۸۱-۵۸۷. برای اطلاع بیشتر بر احوال او مراجعه شود به مجله یغما، سال ۸ (۱۳۳۴) مقاله نویسنده این سطور.^۱

۳

نامه‌های علی نوروز

نام اصلی «علی نوروز» حسن مقدم است. پدرش ملقب به احتساب‌الملک بود. حسن در سال ۱۲۷۶ شمسی در طهران زاده شد و در آذرماه ۱۳۰۴ در لزن از شهرهای سوئیس از جهان رفت.

تحصیلاتش در شهر لوزان در رشته ادبیات و علوم اجتماعی به پایان رسید. پس از ختم تحصیلات به خدمت وزارت امور خارجه درآمد. مدتی کوتاه در سفارت ایران در اسلامبول خدمت کرد تا به طهران آمد. سپس به خدمتگزاری در سفارت ایران در قاهره نامزد شد. پس به مصر رفت و در قاهره به بیماری جانکاه سل گرفتار آمد. ناگزیر به سوئیس رفت تا مگر در آسایشگاه جانی بگیرد... اما مرگ مجال نداد و نهال پرمایه‌ای که در جامعه ادبی ایران آن زمان کم‌مانند و گرامی بود بخشکید.

این سرگذشت زندگی کوتاه او بود. اما حسن مقدم در تاریخ ادبیات معاصر ایران جایی بلند دارد. نامش با نام نخستین کسانی که نمایشنامه و داستان کوتاه نوشته‌اند برده می‌شود. در انتقاد ادبی به شیوه اروپایی آشنا بود و آنچه در این رشته کار کرده نخستین نمونه است.

در نمایشنامه‌نویسی دو اثر از او بازمانده است. یکی جعفرخان از فرنگ آمده که

۱. آینده، سال ۷، شماره ۱۱ - ۱۲ (بهمن - اسفند ۱۳۶۰)، صص ۹۳۹ - ۹۴۱. نیز نگاه کنید: یغما، سال ۸ (۱۳۳۴): ۵۶۹ - ۵۷۰.

تاکنون چند بار در تهران بازی شده و دو بار هم به چاپ رسیده است. اولین بار با حضور خود مقدم در سال ۱۳۴۱ ق. در سالن گراند هتل و از طرف «جمعیت ایران جوان» به روی صحنه آمد. نام این نمایشنامه میان طبقه باسواد صورت مثل سائر را گرفته و آن را به کنایت و طعنه به از فرنگ برگشته‌های بی مزه و لوس خطاب می‌کنند.

اثر دیگر او در این زمینه به نام ایرانی بازی نمایشنامه کوتاهی است که در آن اوضاع اجتماعی و اداری ایران از دیده «از فرنگ برگشته» ای انتقاد شده است. در این نمایشنامه گفتگو بر سر این موضوع است که چگونه این آقای اطوکشیده که هیچ‌گاه «دستکش قناری رنگ» را از دست نمی‌گذارد و در علوم کشتی و بوکس و رقصهای مختلف و صید ماهی و آتش‌بازی صاحب تخصص و دارای دیپلمهای عالی است و هزار «ادا و اطوار» خنک از خود نشان می‌دهد، به این امید که به استخدام یکی از ادارات دولتی درآید با کاسب و لوطی و بعضی‌ها در یک‌جا می‌نشینند و از چرک و کثافت و بی‌ادبی آنها نمی‌رمد و هم‌رنگ جماعت می‌شود. با اینکه سی و چهار سال از آن روزگار می‌گذرد، هنوز این نمایشنامه مظهر تمام‌نمایی است برای مجسم ساختن حرکات و سکنات و افکار بسیاری از کسانی که پس از بازگشت از فرنگ به قول معروف دو قورت و نیمشان باقی است.

داستان کوتاه زمینه دیگر کار اوست. در این رشته ادبی توجه او بیشتر به طبقه عوام است. او اساساً معتقد بود که از ادبیات عوام نکته‌های دقیق می‌توان به دست آورد.

چیره‌دستی مقدم در زبان و ادبیات فرانسوی کم‌نظیر بود. او بعضی از داستانهای خود را به این زبان نوشته است. به‌جز این شوقی به ترجمه آثار ادبی فارسی به زبان فرانسوی داشت و اشعاری از لاهوتی و کمالی و شوریده و همچنین بسیاری از امثال فارسی را ترجمه کرد و آثار زیادی از او در روزنامه‌های ادبی لوزان به چاپ رسید.

مقدم در دوره اقامت در اسلامبول با ابوالقاسم لاهوتی شاعر معروف آشنا شد و با هم مجله ادبی پارس را که به دو زبان فرانسوی و فارسی ماهی دو بار چاپ می‌شد انتشار دادند. اما فقط پنج شماره از آن در سال ۱۹۲۱ به چاپ رسید.

مدیریت بخش فرانسوی این مجله بر عهده حسن مقدم بود و در این مجله خود را به همان نام مستعار «علی نوروز» شناسانده است. مقدم با لطف ذوق و شور پر دامنه خود به نقد آثار ادبی قدیم فارسی و ترجمه اشعار معاصران و گذشتگان پرداخت و چون این

مباحث را به زبان فرانسوی می‌نوشت موجب شد که با آندره ژید و رول رومن آشنایی یافت.

در هنگامی که در قاهره می‌زیست با ناشران مجلهٔ *Messages d'Orient* آشنا شد. هر شماره از این مجله اختصاص به ادبیات و تاریخ یکی از ممالک شرقی داشت و یک شماره از آن هم به ایران اختصاص داده شده بود که با همکاری و نظر «علی نوروز» انتشار می‌یافت. اما بیماری سبب شد که مقدم از قاهره به سویس رفت و در ۱۳ نوامبر ۱۹۲۵ درگذشت و نتوانست آن شمارهٔ مجله را پس از انتشار ببیند. ژ. فیختر مدیر مجله، مقاله‌ای در شش صفحه دربارهٔ مقدم و مقام ادبی او نوشته است که در پایان آن شماره به چاپ رسیده است.

حسن مقدم با ابوالحسن حکیمی (برادر حکیم‌الملک) و دکتر محمود افشار در سویس همدرس و دوست و معاشر بود و نامه‌هایی میان آنها رد و بدل شده. از جمله چند نامه از او به ابوالحسن حکیمی را که در اختیار دوست عزیز آقای پرویز حکیمی بود و برای چاپ مرحمت کرده‌اند، در این شماره چاپ می‌کنیم.

برای اطلاعات دیگر دربارهٔ حسن مقدم، مجلهٔ آینده سال اول و مجلهٔ آینده سال نهم (صفحهٔ ۹۳۹) دیده شود. جامع‌ترین تحقیق در احوال او رسالهٔ اسماعیل جمشیدی به نام «حسن مقدم و جعفرخان از فرنگ آمده» است که در سال ۱۳۵۷ (چاپ دوم) نشر شده است.

نامه‌های علی نوروز به دکتر محمود افشار پیش از این به چاپ رسیده است.^۱

۱. آینده، سال ۱۹، شماره ۷-۹ (مهر - آذر ۱۳۷۲)، صص ۶۸۴ - ۶۸۵.